

Hylli i Dritës

Ubi Spiritus Domini, ibi libertas.

(-II ad Cor. III, 17-).

1. Kleri katolik i Shqypnis e bashkimi i komit	Fq. 377
2. Të pertrëmt e Patriarkatit serb në Pejë	395
3. Mémoire historique	406
4. Kangë Kreshnikësh — Muji e Behuri	414
5. Gjurmime mî vepren e D. Gj. Buzukut	433
6. Lajme	437
7. Bibljografi	440

SHKODER
Shtypshkroja Franciskane
1924.

U falena nderës

P. T. pajtimtarëve, qi paten kujdes me u ndreqë me Marshtrimin t' onë; por kan metë prap asish qi, tuj mos kuptue, ndoshta plotsisht se çka don me thënë me majtë një të Perkohëshme si është „Hylli i Dritës“, nuk zoriten; e prâ në të shtymt e pagesës na bjen dame mjaft të randa. Zotni Pajtimtarë, peshonje pak ket pûnë e pagueni, se i kâ shkue kona.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Kleri katolik i Shqypnis e bashkimi i komit.

Fletorja e Wienës „Reichspost“, Nr.237, 27 Gusht t'k. v. merrte lajmin prej Stambollet se, shty prej zyreve qeveritare të Turakis, dugâjët e të gjitha gazet paskan qitë jashtë e hjekë prej punet gjith njata, qi sherbejshin e nuk ishin muhamedan.

Shî në ket muej të Gushtit, ndersa Kleri katolik i Shqypnis nuk i kishte dhënë shkas kurnjajë pamarrvesh-tes a trazimit në popull a në Qeveri, fletorja e Tiranës „Ku Vemi?“, e drejtueme prej nji të panjoftunit në lâinë letrare shqype e qujtun êmnit Salih Çeka, nisë me botue disà artikuj fjeshtë kundra Klerit katolik shqyp- tar, neper të cillt, me nji gjûhë krejt të panjerzishme, lypet qi Qeverija t' i a presë ktij Kleri të gjitha të drejtat politike, qi i a ep Statuti i sodshem; pse, mbas mendimit të drej- torit t' asajë fletore, shkollat e Klerit katolik janë të dam- shme per ekzistencen e Shtetit, e se ky Kler do me dà e me perçà popullin Shqyp- tar. E pse aso kone në Tiranë vepro- te „censura“, në fund t' artikujve, ku fliet kundra Klerit katolik, me germa të medha u shëruejshin kto fjalë: U p à n g a c e n s u r a . Ndoshta me ketë punë duhej me diftue, se atij mendimi ishte edhe Ministrija, prej së cilles

mvarej zyrja e „censurës“. Por mbas ktij të parit h e r e - q e t, qi fletorja „Ku Vemi?“ bâte kundra Klerit katolik të Shqypnis, shî mbas faktit qi në Stambollë „dugâjët e të gjitha magazin qiten jashtë gjith njatâ qi sherbejshin e nuk ishin muhamedan“, edhë fletoret tjera e sidomos do ish-deputeten e djelm të pà punë filluene neper kafe e mejhana të Tiranës e njeti me çurilikue si garguj kundra ktij Klër, tuj e prûe si një faktor disolvent, e se neper mjet të shkollës ky ishte tuj pengue bashkimin e Komit e tuj perçà popullin.

Veç shka se edhë do miq t' onë — por qi s' njifshin mirë as parimet e katolizizmit as natyren e institucionit të Klerit katolik — kan mrrîjtë me na kshellue, qi me hjekë dorë sidomos prej shkollave e me pranue shkollen e perzime edhë programin shkolluer të Ministris s' Arsimit. Shifet prà se kjo çashtje kà një randsi të madhe e meriton me kënë kthellue dër m' themel. Prandej na ktû duem me i a hîë ksajë çashtje e m' e studjue sa mâ imë qi të na vije per dore, e kta jo aq pse duem me i u strukë mnis s' „Salih Çekave“ — pse na ç' motit e kemi diejt se sa mund të na duen kta „Saliha“ — sa per me i u diftue gjejen e ksajë çashtje popullit të ngratë, si kristjan si muhamedan, i cilli s' di se shka janë „klikat“, intrigat, sofizmet, batakcilleqet e vagabondave rrugaça e cilipirxhi të Shqypnis, „Shqyptarë“ perdhuni, „intelektuala“ pà trûe „okcidentala“ me tanuz. Por, tue kënë se kemi punë me nierz sherra e të mentalitetit krejt të ndryshet, nierz me një lesker të hollë kulture e qi i bijnë lak kuvendit — si njala — kshtû studijimin t' onë mâ fort se mbi argumenta spekul-

tivë, do t' a bazojmë mbi menjëne t' Historis. Kjo, po, nuk i lën gjinden me bishtnue — Nji palë asi kapisuzash kafesh e mejhanesh, qi pardjë paten kënë „esadist“, dje „nacionalist“ e sod janë deklarue per „demokratë“ me thunder, nuk po e kqyrshin me sy të mirë Historin e po u vîte keq, kuer nieri po u flitte me fakte në dorë. E pra ajo po ishte shkolla e jetës.

* * *

Para luftet balkanike kà pasë dyë shkolla në Shqypni: shkolla e Klerit katolik e shkolla e „Salih Çekajve“. Në shkollë të Klerit katolik shqyptar msohej me folë shqyp, me shkruë shqyp e me brohoritë: Rrnoftë Shqypnija! Në shkollë të „Salih Çekajve“ msohej me folë turçe, me shkruë turçe e me piskatë: P a d i s h a h, q o k j a s h a ! Krisi lufta balkanike, edhë zansit e dyë shkollave u gjeten me pushkë per faqe njani kundra tjetri: zansit e shkollës s' „Salih Çekajve“ me Turk kundra liris s' Shqypnis, e zansit e shkollës s' Klerit katolik me Balkanas kundra Turkut per liri të Shqypnis. U mûjt Turku, edhë Balkanast, atje në Konferencë të Londomit, lypen të tănë Shqypnin, per arsye qi s' dojshin me i njoftë Shqytarët per Shqyptarë, por per Turq, mbasi zansit e shkollës s' „Salih Çekajve“ kishin luftue per Turki. — Kadalë! u thotë dikush atje në Konferencë të Londomit; persë e vertetë qi zansit e shkollës së „Salih Çekajve“ kishin luftue per Turki, por se shka, se zansit e shkollës s' Klerit katolik kishin luftue per Shqypni. Edhë kshtu gjanë e gjatë u rrah kuvendi n' at Konferencë, e s' mbramit u bā Shqypnija — shi njikjo Shqypni, qi kemi sod. Të mos kishin kënë pra zansit e shkollës s' Klerit katolik shqyptar qi, tuej luftue kundra Turkut, me u dhënë shkas t' interesuemve per ekzistencen e Shqypnis me lypë lirin e

pamvarsin e Shqypnis, na sod Shqypni s' do të kishim aspak, e, sadopak me thënë, Salih Çeka & Ci, sod do t' i kishin thënë bukës hlje ba. E po cilli vilajet u librue me pushkë per faqe prej çapojve të Balkanasve posë vilajetit të Shkoders?

Vjetin 1920 del një fuqi prej Jugosllavijet, per me msye Shkodren, edhë kapet dër m' Koplik. Lshohet kushtrimi. Dalin muhamedant, por me ta dalin edhë të kshtënët, zansit e Shkollës s' Klerit katolik, e tuj luftue kamë per kamë me ta, s' bashkut derdhn gjakun e hjekin shpenzimet e luftës, gjatë të gjith njatyne mûjve qi ndëj lufta m' kamë.

Ma teper sivjet ushtria lshoj kushtimin se Atdheu ishte në rrezik. Edhë sivjet të kshtenët e zansit e shkollës s' Klerit katolik shqyphtar u lshuen krahas me ushtrí e me vllazen muhamedan tjerë aty, kû i lypte puna. E medjë, mâ të parët qi hînë në Tiranë me pushkë në dorë, kjenë Kapidan Rraka e Togër Ndok Gjeloshi, dy djelmoça shqyphtarë, t' edukuem prej Franciskâjve shqyphtarë: ashtû si paten kënë edukue edhë Major Preng Jaku e Togër Preng Tusha, qi aq sherbime të mdhá i bâne Atdheut per së gjalli të vet.

Kto janë fakte e jo pallavra. Pra me Histori në dorë vertetohet, se shkollat e Klerit katolik në Shqypni kan rritë atdhetarë e jo vetëm me hmu rë parasita, e se edhë atëherë kuer Salih Çeka me shokë luftote per Turki, si vullndetarë, zansit e ktyne shkollave luftoishin per Shqypni. Prandej nuk âsht e vertetë, se shkollat e Klerit katolik janë të rrezikshme per ekzistencen e Shtetit shqyphtar,

si do me thënë Salih Çeka me shokë. E kuer të marrim para sysh faktin, qi kurrnji krahinë e Shqypnis nuk është më e perparueme se ato, kû Kleri i kshtënë ká shkollat në dorë, duhet me thënë, se të shtëmet keq prej Salih Çekës e gargujve shokve të tij kundra shkollave të Klerit katolik të Shqypnis nuk janë tjetër, veç se guksime mnije anti-kristjane.

* * *

Thotë Salih Çeka në fletore të vet „Ku Vemi“? e flitet neper kafe e mejhane të Tiranës, se Kleri katolik, per qellime të veta „politike“ e fetare, do me perçá popullin shqyphtar, tuj shtë ftoftsi e anmiqsi ndermjet feve të ndryshme të Shqypnis. Të shofim, tash, me Histori në dorë, se a gënjejnë kta njerz a po se thonë të verteten, kah flasin kso dore.

Si dihet, në Konferencë të Paqit atje në Paris më se nji herë kje paraqitë çashtja, — e jo prej dokujdo, por shi prej vetë Wilsonit — qi me i u dhënë Italis mandati mbi Shqypni. Por edhë prej Lidhjes së Komeve kje marrë mbi ket çashtje nji vendim analog me propozim të Wilsonit. Më teper dihet, se si kundersharet u mundojshin me i a mbushë menden Konferencës s' Paqit, se Shqypnija nuk mund të mbahej Shtet m' vedi, per arsye qi ege-nomin mbi ket Shtet do t' a kishin muhamedant në dorë, të cillt — si thojshin atë — nuk janë të zot të mbajnë m' kamë e të bëjnë me perparue ekonomisht e moralisht nji Shtet konstitucjonal, tue kënë se gjinden nen influen-cen e mentalitetit turk. E shka mendote aso kohe Kon-

ferenca per Turq, e diftoj Clemenceau në leter, qi i dergoj delegacionit otoman, kû u thote, se kahë kishte kalue Turku, andej as bår s' kishte bîjt mâ. Prandej Kleri e pulli katolik, qi kishin kênë i pari faktor moral i të nder-tuemit të Shtetit shqyp-tar, po të mos kishin dashtë me jetue e me gzue lirin bashkë me muhamedan, pa shûm mûnd do. të kishin mûjtë me i ndrrue ftyrë politikës s' Shqypnîs. Por jo. Ênzot L. Bumçi, qi aso kohe ishte kryetar i dergatës shqyp-tare para Konferencës s' Paqit, sado qi lpeshkev katolik, me shkrim e me gojë i ká deklarue Konferencës e diplomatve t' Europës, se aj e të gjith katolikët i mbajshin muhamedant shqyp-tarë per vllazen e se Shqypnîn dojshin me e gzue me ta bashkë. E pra, po t' ishin të gjith muhamedant e Shqypnîs si Salih Çeka e „censura“ e Tiranës, kishte mûjtë me folë edhë ndryshe. Por edhë atherë, kuer, mbasi u suguruen kufijt e Shqyp-nîs e Financat filluen me punue, kundra ç' do ligje e drejt-sije u dbue Emzot L. Bumçi prej do muhamedansh shqyp-tarë, Kleri katolik prap ká diftue atdhedashtnî; pse, sado qi ishte tuj pà si shegertat e Turkis ishin tuj bâ m' një lpeshkev katolik shka zotnija i hershem i tyne, Turku i Stamollës, kurr s'do t' a kishte bâ, me gjith kta, per mos me skreditue Shtetin para lidhjes s' komeve, kurr s' ká protestue kundra ksajë punë as në Qeveri, as në Parla-ment e as para Lidhjes s' Komeve: shka mûnd do të ki-shtë mûejtë me bâ, mbasi Shteti i ynë e Lidhja e Kome-ve kan nenshkrue një konvencjon per sugurimin e të drej-tave të minoriteteve.

Mâ teper, vjetin 1921, solhet, një komisjon Shqyp-

tarësh katolikë e shkon në Genevë e lypë prej Lidhjes së Komeve, qi Shqypnija e eper — m'Mat e perpjetë — t' u qitte kanton i pamvarëshem m'vedi. Kleri katolik, porsà muer lajmin, protestoj telegrafisht kundra ksajë kerkese edhe i deklaroi Lidhjes s'Komeve se muhamedanin e mate vllà per kah komsija e politikisht. Ket deklaratë e bânì edhe vjetin e kaluem, kuer një farë Lambertit lypete prej Lidhjes s' Komeve, qi Shqypnija të dahej e të qeverisej në kantone.

Por edhe sivjet, kohen e levizjes ushtarake kundra rrebelve qeveritarë të Tiranës, Kleri katolik e kreu detyren e vet ndaj Atdhën si të gjith tjerët gjytetas shqyptarë. E prandej kujtojmë na se, me giasë, Nen-Kolonel Rexhep Shala do t' i jët pendue asajë burrnis s' hershme e do të ketë harrue sjelljen e Klerit ndaj të, ç' se banë qi zyrja e „censurës“ të veprojë me Salih Çekat kundra ktij Kleri katolik të Shqypnis.

Qe, kto janë fakte e kjo është Histori; se, sa per fjalë të Salih Çekës e të gargujve të pa punë të kafeve e të mejhaneve të Tiranës, ato janë të tana dokrra, pallavra e makllada sofistike të pa farë kuptimit në vedvedi. Pra, po deshtem me gjykue mbas fakteve, nuk është e vertetë se Kleri katolik kà dà e perçà dër m'sod popullin, tuj qitë ftoftsi e anmiqui ndermjet feve të ndryshme të Shqypnis. — E njimend: e po sa xhamija janë djegë? sa prë janë marrë? sa gjaqe e varrë janë bà nderojët të kshtenve e muhamedanve per shkak të shtimëve keq të Klerit katolik? Të na i kallxojë Salih Çeka me shokë, pse jemi gati me i dhënë arsye para ç' do gjykatorje komesh të gjytetnueme. — Fakte, fakte, Salih Çeka, e jo pallavra!

* * *

Kleri tatolik po deshka me qitë dasi e ftoftsi ndermjet feve të ndryshme të Shqypnis. E po m' shka janë bashkë kta Shqyptarë fejet të ndryshme, qi Kleri po deshka me u shti dasin? Kta kishë e xhami bashkë jo; kta gjak e gjini bashkë jo — pse as marrin as apin shoq me shoq; kta me mahallë të dame, me katunde e krahina më vedi, as i kështënë në punë e në treg, as shegerrta në dugajë të njanitjetrit; medjë — me shka duket — kta as historin, as aspiracionet, as mentalitetin s' e kan të perbashkët: kta i gjënë të bashkuem vetëm m' Financë të Shqypnis — edhë ktu jo krejt në proporcjon të numrit të frymve. Në shka, pra, Kleri katolik paska mûtë me i dà kta „vllazen“ Shqyptarë? E sa per ket punë qi Shqyptarët e feve të ndryshme d e f a c t o gjinden të damë ndermjet vedit, kurrkush s' kà mà pak faj se Kleri katolik. Kleri katolik gjindet tash dyë mij vjet në Shqyni: prandej kurrkujë ky nuk i àsht perzië nder rraqe, veç e në kjoftë perzië ndokush tjetër nder rraqe të tija. I vetmi faj qi, në pikpame të dasis, mund t'i vëhet Klerit àsht ky: se Kleri nuk kà vûe kurrkund sy me ndrrue fë, per h a t e r të njanit a të tjetrit. Por, sa per ket faj, jemi gadi me shtruve kuvend me Salih Çeken e Shokët e tij kurdo qi të duen.

Veç shka se volterjant à la xhon-turka të Tiranës nuk thonë çiltas, se, per me realizue bashkimin e komit, duhet qi Kleri i kshtënë të ndrrojë fë; por lypin koedukacionin e fmive nder shkolla, në mndyrë qi në të gjith Shqypnin fmija e të kshtënve të rriten në shkollë bashkë me muhamedan, me një moral të bazuem mbi parim kom-

tar, e qi prandej Shteti të monopolizojë shkollen. Tashti, tue kënë se Kleri katolik asht kundra koedukacionit e monopolizimit të shkollave prej anës s' Shtetit, kshtû atâ thonë se Kleri katolik është „tradhetorë“ e antikomtar, pse s'do bashkimin e komit.

Por shka se atâ gënjejn popullin me ket fjalë. Mâ parë mâ dalë nuk është e vertetë, se neper koedukacion të fmive nder shkolla të perziëme realizohet bashkimi i komit. Kudo është provue kjo punë, kâ dhënë rezultate negative. Në Francë, po e zamë, Napoljoni, shtye prej sektarizmi t'enciklopedistve, vjetin 1808 deklaroi shkollen monopol të Shtetit. Po, por, tue pà komi se me ket systemë arsimit nuk perparote, vjetin 1833 kje qitë poshtë kjo ligjë e monopolizimit të shkollës prej anës s' Shtetit. Kshtû ndolli edhë n'Alemanje. Altenstein, kryeminister, në dekret të 27 Prill 1882, nder sa fjalë tjera, thotë: „Eksperjenca na mson, se nder shkolla të perziëme (Simultanschulen) elementi i parë i edukacionit — feja — nuk është zhdrivillue si duhet. **„Rrallë a kurr janë avitë e bashkue neper këto shkolla elementat e ndryshem fetarë“**1). Ket punë e vënë në shëj edhë shkasat për projektin e ligjës s' 1891 mbi shkolla fillore të Prusisë. „Fjala se, tue bashkue të rit në shkollë, do t'u zbutshin mniët fetare, nuk u vertetue“2). Nuk është e vertetë pra se Klekatolik asht „tradhetor“ e antikomtar pse asht kundra koedukacionit e monopolizimit të shkollës prej anës s' Shtetit. Si koedukacioni, si monopolizimi i shkolles nuk lypen, jo, për me realizue bashkimin komtar. E verteta e kësaj fjale

1). Vikt. Cathrein: Filosofi morale f. 347. — 2). Ibid.

shifet prej faktit qi në Tiranë kà një shkollë të perziëme kû jo veç se është jasak me permendë „Zotin“, por është jasak edhe me permendë „Atdhën“ e „komsin“. Me gjith kta Qeverija ksajë shkolle të huej e të perziëme i kà dhënë qifllëq e privilegje, edhe vjetë per vjetë i a njehë trië mij napoljona subvencion. Po t' ishte e vertetë pra, se neper shkolla të perziëme lypet per njimend bashkimi komtar, Qeverija nuk do të subvencionote shkolla, kû nuk është lëja me permendë Atdhë e Koms. Jo, po; është tjetra në thes...

S' dyti Kleri katolik i kundërshtohet koedukacionit, per arsye qi Shteti s' ka tager me monopolizue shkollen. Mbas mendimit t' Aristoteles e parimeve të Filozofis s' kshënë, nieri nuk është pjestar Shteti drejt per s' drejti e si „individuum“, por neper mjet të familjes e si „gjytetas“; pse Shteti nuk është unjisi individuish, por familjesh. Prandej nieri, si individuum e der sa mos të mushë moshen legale, gjindet nen tutelë të prindës e jo të Shtetit. Mbas qi nieri nuk është krijue per Shtet, por Shteti per nieri, rrjedhë prej vedit se jurisdikcioni i Shtetit nuk mund të përshtrihet mbi individualitet të nierit pertej se e lypë pronimi i qellimit, per të cillin është ndertue Shteti. Tashti në një Shtet civil dallohen trië sende kensore: a) të marët e jetës, b) perparimi e c) gjytetnija. Të marët e jetës a se autarkija permblidhet m'iri të veprimite më të reshun të mjeteve të mjaftueshme, per me rrejtun ekzistencen e nierit. Perparimi është shkalla e aftsis s' mendjes, e cilla ban, qi veprimi të dalë sa më i lehtë e më i prodhueshem. Gjytetnija është predispozicioni i vullndesës

s'nierit, me krye detyret e me perdorue tagret gjithmonë në konformitet me qellim të Shtetit, si edhe me qellim, per të cillin mendja i thotë se është lidhë ekzistencja e tij. Qellimi imedjat i Shtetit, pra, nuk mund t'jët tjetër veç se autarkija a se të marët e jetës. Nji nieri i vetun s' mund t'ia suguroj vedit as lirin e veprimit as mjetet e mjaftueshme, per të ruejtun t'ekzistences s'vet: prandej subjekti i Shtetit asht kolektiviteti e jo individualiteti i nierit. Edhë kshat jurisdikcioni i Shtetit pershrëhet mbt të gjitha ato sende, qi mvaren prej aktivitetit të kolektivitetit. Ndersa aftsija e mendes e predispozicioni i vullndesës kan per subjekt nierin individuum, edhë prandej nuk mund të bijnë nen jurisdikcion të Shtetit. Shteti i ep shkas zhdrivillimit të mendes e rysë vullndesen e nierit jo tuj caktue ligjë e parime, mbas cillave me veprue mendja e vullndesa, por tuj zhgjanue a tuj ngushtue tagrin e individuum mbi liri të veprimit e mbi pronim të mjeteve të nevojshme per ekzistencen e tij. Nji qi kà marue universitetin, po e zamë, kà tager m'nji zyre mât të naltë e prandej m'nji rrogë mât të mirë, se nji qi kà krye vetem klasët e njiruzhdije të shkatrueme. Kshat edhë burgoset nji, qi vullndesen e perdoron kundra ligjës e kundra qellimit të Shtetit — Po t'ishte e vertetë se zhdrivillimi i mendes e të rysunt e vullndeses janë në dorë të Shtetit, atëherë Shteti do të kishte tager me caktue ligjë e me vë parime mbas cillave me u zhdrivillue jo vetëm veprimi i vullndesës, por edhe i mendes; pse kto dye fuq janë nji natyre edhë kan nji subjekt të përbashkët e shpirtin. Po, por dër m'sod asnji Qeveri në shekull, ke e diejm na, s'është

gjetë që të ketë pretendue me caktue parimet e Matematikës, Fizikës, Mekanikës, Statikës, Astronomisë, Geologisë etr. Fakti pra që ndonjë Qeveri pretendon me monopolizue shkollën, nuk është pse do me i dhënë shkas më të plotë edukatës s' popullit, por pse do me shue parimet dogmatike e morale të njës a të tjetres fë; mbasi ky monopolizim bëhet vetëm në sy të parimeve, mbë të cillat do të trajtohet karakteri i zënsave. Per ket arsye edukata e popullit, tue këne se kjo ka per subjekt njerin i n d i v i d u u m e jo kolektivitetin, nuk është në dorë të Shtetit por të prindës e të privatve; e një Qeveri që monopolizon per vedi ket edukatë, është Qeveri tirane e sektare. Të verteten e kësajë fjalë na dishmon edhe fakti, që sod me sod nder të gjitha komet e gjytnueme — Angli, Alemanje, Francë, Amerikë, Itali, Helveti etr. — shkolla është e lirë — N' Angli Qeverija, posë subvencionit per materjal shkolluer, paguen edhe të gjith msuest e shkollave private — Kleri katolik i Shqypnis, prà, është kundra monopolizimit të shkollës prej anës s' Shtetit jo per qellime politike a pse do me qitë dasi në popull, por pse do me i dalë zot popullit kundra tyranis e sektarizmit të Qeveris. Fakti që në Shqypni mund të këtë elementa, të cillt s' mund të zhdivillohen kulturalisht neper inicjativë të veten e pa drejtimin e Qeveris, kta nuk auktorizon Qeverin, me mbyllë shkollat private t' elementave tjerë.

* * *

Por Kleri katolik është kundra koedukacionit edhe per arsye, që parimet dogmatike e morale të kristjanizmit

e t' islamizmit janë teper larg e në kundërshtim ndërmjet vedit, për me muejtë e me ndertue mbi to edukatën e popullit ndër shkollat të perzieme e të perbashkta, si pretendon Salih Çeka e do z. mashkuj të Shqipërisë, që sivjet mbajten në Tiranë një kongres, i cili do të kishte pasë për qëllim zhvendosimin arsimor e kulturor ndër në. E vertetë që kta z. mashkuj të Shqipërisë e z. pedagogj tjerë azjatikë e semi-azjatikë — të cillat tue mos me pasë, ndoshta, tjetër për të bëmë, përmendin s' bashkë shkollat e programe shkollash — thonë, se ndër këto shkollat të perzieme edukata do t' epet mbi parim komtar e jo mbi parim të moralit fetar; por kjo fjalë është krejt b i h u d e e pa farë kuptimit në vedvëdi. Si mundet me këndë që një fuqi shpirtërore, e cila përshtrihet në të pamatun — in indefinitum — si është vullndesa e njerit, të ketë për rregull e objekt komtarin, që është e caktueme mbrenda çarkut të një vendit e në rreth të numrit të do njerzve, të njehun me emër? S' ka edukatë, jo, që mos t' jët e ndertueme mbi parim fetar. Të verteten e kësaj fjale e dishmoj edhe Mussolini, kuer urdhnonte me vënie kryqat ndër shkollat fillore t' Italisë. Për me i dëftue popullit, pra, se Kleri katolik, tuj u kundërshtu koe-dukacionit e shkollave të perzieme, nuk do me shtjë dasi ndërmjet elementave të ndryshëm, por kërkon që edukata e moshës s' rë të jët e plotsueme e ashtu si e lypë arsyja, ktu duem me prue ndryshimet më të parat e më esencjale që ndërlikojnë kristjanizmin për islamizmit.

Temelet e para të fes s' krishtenë janë këto dyë: Njinija e Trinija e Tenzot; të mishruemt, të munduemt e

deka m'kryq të s'dytes Vehtje të Sh. Trinî, Jezu Krishtit. Islamizmi, per kundra, njeft njnin e Tenzot, por jo Trinin, e as njeft Jezu Krishtin per bir të Tenzot. Muhameti në Kuran 1) thotë: „Ata qi besojnë m' Trinî të Tenzot janë blasfemë.... Në mos ndrroshin besim, nji ndeshkim i randë kà me kënë shperblimi i pabesnis s' tyne.“ 2) Atà qi thonë se Jezus, i biri i Maris, àstht Zot, blasfemojnë.“ 3) Mâ teper thotë se Jezu Krishti nuk kà dekë në kryq. „Atà kan thanë: Kemi mbyttë të birin e Maris, Jezus.... Atà nuk e kan mbyttë. Atà s' e kan kryqzue.“ 4) Prej ktyne fjalve shifet kjartas, se Kurani dermon shî temelet mâ esencjale të kristjanizmit, e se Zoti i kristjanve tfaqet në nji mndyrë e Allah u i muhamedanve në nji tjetër mndyrë.

Të gjithë gzimin e lumnin e jetës s' pasosme në parrîs kristjanizmi e pervendon në dashtnî e në të pàm të lumnueshem të ftyrës s' Zotit (*visio beatifica*): pra në nji endirë fjeshtë shpirtnore. Mâ teper kristianizmi man per punë të vertetë, se n' at jetë as fejoheft as martohet kush. Islamizmi per kundra të gjithë lumnin e jetës s' pasosme në xhenet e permbledhë në qef e në kthndelle a se lezet të shiseve landore të trupit. Qe se shka thotë Kurani mbi ket jetë të lumnueshme të xhenetit: „Atà qi druen gjyggjin, kan me pronue dyë lulishte.... Banuest e atij vendi, ràt mbi shtroje të mndashta, kanndrinë n' àrë, kan me gzue gjithë ato të mira... Atjë kan me kene vasha të reja e sypervûjtuna, bukurin e të cillave as nieri

1). Kur - an i thonë librit, në të cillin permbledhët mshat teorik e praktik i islamizmit. Kurani dahet në 114 sure e suret ndet ajetet. Me numer romak ktû kemi me shenjue suret e me numer arabik ajetet.

2). V. 77. — 3). V. 76. — 4). IV. 156.

as x h i n d i nuk e kà prishë... Kto vasha syzeze kan me kënë ndryë nder shatorre të madhnueshme... Burrat e tyne kan me u shtrië mbî s a x h a d e të blerta e mbi shtreten të madhnueshem¹⁾.

I kshteni s' mund të martohet veç se me një grue, prej s' cilles s' mund të dahet për s' gjalli. Muhamedanit i ep dorë K u r a n i me marrë trië a kater grà 2) Posë grave me kunorë, mund të ketë edhe robnesha. 3) Mâ teper muhamedani mundet m'e lshue gruen edhe m'e marrë prep, po desht; por për dyë herë të vetme. Po bânî e e lshoj të tretën herë, nuk mund t'a marrë mâ, nisi eandem prius alius cognoverit. 4)

Për një kristjan rrëna, sado e vogël me kënë, është një faj moral — një mkat. Por Kurani thotë: „(Zoti) nuk kà me u ndeshkue për një bërë të bâmë në rrënë për rrshit të gojës; por po kje qî ju thyet një bërë me të mendueme, për ndeshkim keni me ushqye e me veshë dhetë të vorfen ase me shpërblje një rob. Aj qî mos të jët në gjëje me krye ket pendesë, kà me njinue trië dit. Kjo është ligja e dhanme kundra asish, qî bâjnë bërë në rrenë“. 5)

Unjilli thotë: dueni anmiqt t' uej. Për kundra Kurani u urdhnnon muhamedanve me u rà e me shtypë gjith njatà qî s' janë muhamedan. 6)

Për një të kshtënë është mkat me laknue njeri e huej për të keq edhe me sy vetem. Por Kurani thotë: Lakmija për një grue, në dashtë t' a diftoni përjashta, në dashtë t' a mani ndrye në zëmer t' uej, nuk u bân fajtorë para Zotit. Aj e di se nuk mund të priti për laknue grat“. 7)

1). LV. 54 cfr. XIII. 35; XLVII. 16. — 2). IV. 3 — 3). V. 9; cfr. II. 223, — 4). II. 223, — 5). V. 91. — 6). VIII. 40. — 7). II. 235.

Prej ktyne pak shemujve qi na prûem ktû, shifet kjartas, pra, se sa ndryshimi i madh hinë ndermjet kristjanizmit e muhamedanizmit. Tashti, po të marrim historin në dorë e t'a kthellojmë me kujdes, shofim se të gjithë kultura e popujve është zhdrivillue mbas parimeve dogmatike e morale të tyne. Si mundet, prandej, Kleri katolik me bartë, qi djelmt e varzat e kshtëna t' edukohen bashkë me muhamedan, me të cillt — si u pà prej shemujve qi prûem prej Kuranit — kristjant s' kan bashkë as Zotin me relacjone të veta, as parrzin, as moralin, as mentalitetin? Me lënë të kshtenin bashkë me muhamedanin në një shkollë, është njapernja si me dashtë me hupë jo vetëm fën e krishtenë, por edhe kulturen kristjano-okcidentale; pse si thotë i permenduni historjograf protestant i Francës, Fr. P. Guizot, në Cours d'histoire modern (Lec. VI) „Asht një fakt i patundshem, qi të gjithë zhdrivillimi intelektual e moral i Europës themelohet mbi Teologji katolike“. Por Kleri katolik shi në fuqi t' atij misjonit të vet nuk mund e pranojë kurr ket punë. Per ket arsye Kleri katolik është kundra koedukacionit edhe shkollave të perziëme jo pse do me qitë dasi në popull, por pse do me ruejt fën e kulturen kristjane në Shqypni: punë kto, qi u a garanton edhe Statuti.

* * *

Mbas fakteve pozitive e doukmentave të patundshem qi na prûem ktû, shifet kjartas se Kleri katolik me sjellje të vet nuk i kà dhënë shkas ankime as komit as Shtetit, e se nder të gjitha raket, kù asht lypë bashkvepri-

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

mi i tij, e kà krye detyren e vet ndaj Atdhën. Pse pra Salih Çeka e do ish-Deputeten kalamaj, si edhë volterjant-qylaxhi t' Elbasanit vrrasin neper fletore, kafehane, nejhane e metinga kundra Klerit katolik të Shqypnis? Ky fakt i pacillsijshem, ky shkandul i shnjëzruem nuk mund të zhvillohet ndryshe, mbas mendimit t' onë, veç se tuj e lidhë me at faktin e Stambollës, kù, shtyë prej zyreve qeveritare të Turkis, si thamë sypr, dugajët e të gjitha gazetë sivej në verë kan qitë jashtë e hjekë prej punet të gjith njata qi sherbejshin e nuk ishin besimit muhamedan. Fletorja e Alemanjes „Augsburger Postzeitung“ — Nr. 134 t. k. v. — e „Near East“ e Anglis — 31 Korrik 1924 — kan prûe lajmin, se në Shqypni po kishte një shoqni të msheftë turko-masonike à la zhon turka, e cila po kishte per qellim, me sjellë prap në Shqypni sundimin turk, e se prandej po ishte e lidhne me zhon-turqit e Turkis. Ket lajm e vertetoj edhë ligjirata zyrtare, qi ish-kryetari i Parlamentit e kryetari i dergatës shqyptare n'Angorë, z. Eshref Frasheri, mbajti para auktoriteteve turke e kù, si thotë „Shtypi“, nder sa tjera, thohet, se Shqypnija është një trup me Turke. Kà giasë, pra, se ksaj fuqije të msheftë, njasajë të cillen „Augsburger Postzeitung“ e quen: m' a e poshtër „klikë“ qi mund të mendohet — do t' ket ardhë prej zhon-turqve të Turkis ndonji urdhen analog me atë të dugajxhive të Stambollës, e se prandej zhon-turqit masuj të ktûshem kan nisë luften kundra Klerit të Shqypnis, qi do me thënë luftë kundra krishtenimit, marë pse krishtenimi as n' abstrakt s' mund të koptohet pa kler. Si do qi t' jet

puna, na s' e kemi qitë ceken m' e lshue llogorin e 700 vjetve; edhë kushdo qi të na lypë, ktû kà per të na gjetë. Vetëm po u a shtëmë nder mend kundershhtarve t' onë — e kta vetëm n' interese t' Atdheut — se pozicjoni i kristjanve të Shqypnis nuk është njapernja si pozicjoni i kristjanve të Turkis. Mjaft keq na vjen, ke na duhet me zanë në gojë kso fjalësh; por faji nuk është i yni. Ndokush kà thënë, se ket kundershitim e kà shkaktue „Ora e Maleve“, tuj botue artikullin Nji gjamë vorresh prej Himaret. Por nuk është e vertetë. Artikulli i „Orës së Maleve“ kà dalë me Shtatuer, ndersa artikulli kundra Klerit katolik, kje botue — me pelqim të censurës — prej fletores „Ku Vemi?“ me 6 Gusht: pra para se të dilte artikulli i „Orës s' Maleve“. Me gjith kta do të konstatojmë faktin, se, ndersa andej ujtë e Matës kà nisë një kundershitim kundra Klerit katolik, ndermjet muhamedanve e kristjanve të Prefekturës s' Shkoders mbretnon një qetsi e plotë. Në ket Prefekturë njifet per punë e pa burrn me i dogonisë kujë m'fë a m't'Parë të feve. Ktij mendimi është edhë Statuti e konvencjoni, qi Shteti shqiptar kà bà me Lidhje të Komeve.

Errata-corrige

Në faqen 314, rresht 10, në vend se 1200 këndo 120, e në faqen 322 rresht 5, në notës këndo 46 në vend se 43.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Të pertrimt e Patriarkatit serb në Pejë.

Me 28 Gusht të kësajë vjetë u krye në Pejë fronsimi i Metropolitit Dimitrije si Patriarkë serb e kështu u pertrinë edhe një herë Patriarkati serb. Na kemi, shkruen në „Reichspost“ Z. Th. Ippen, një ndollë përpara sysh që ka randsi të madhe kulturare-politike, e cilla meriton me u shikjue e me këndë kuptue në dritë të historis së Ballkanit.

Vëndi kû u krye kjo e kremte kje Patriarshija si e thrrasin, banimi i Arqipeshkvijve të përparëshme të Pejës, kund një 2 kilometra jashta gjytetit. Asht një tok tri kishësh, të cillat kjene ndertue ç' prej vjetës 1233 e 1337. Arqipeshkvija e Pejës kje mkamë në fillim të shekullit 13 (1219) prej djalit të një princit serb Nemanja, i cilli u bâ prift e mâ vonë Arqipeshkev i viseve serbe; ky si mungâr barte emnin Sava¹⁾ e mâ vonë kje njoftë për shëjt prej kishet orthodoxe e mahet porsi pajtuer i kishës serbe e i shkollës. Në vjetë 1346 cari Stefan Dushani mlodh një kuvënd kishtar në Shkup, e ndollë kû të njoftunt e Arqipeshkvis serbe porsi Patriarkat. Por ky titull nuk kje pranue kurr prej Patriarket ekumenik të Fanarit në Konstantinopel, e Peja kje majtë vetem si një Arqipeshkvë e pamvarshme. Dihet se mas një çpalljet²⁾ të mrcit Leopoldit I,

1) Nuk është për t' u perzi me Sh' Saven (Sabbas) ndërm i të cillat është i përbashket në gjith kishen orthodoxe, e që jetote 800 vjet përpara si vetmitar në maim Juda, kahë jugu i Jeruzalemit.

2) Proklamacioni u kje drejtue popujve „per universam Albaniam, Serviam, Mysiam, Bulgariam, Siliçiam, Illyriam, Macëdoniam, Rasciam constitutos, aliasque provincias a praedicto regno

me 6 Prill 1690 Patriarka i Pejës, Arsenija Tshernovic, me 37.000 familje serbe (kund nja 200.000 shpirt) u dynd e duel në jug t' Ungaris, në Sloveni e në Kroacje. Në vjetë 1737 ndolli një të dyndun të dytë, por fort më me pakicë, kohen e Patriarkës Arsenije Joanovic, i cili me një pjesë të madhe të diecezit të vet, sa ishte tuj u bënë lufta me turk, u bënë me pjesen msyese t' ushtrive. Aso kohe Patriarkati serb u ngreh në Karlowitz, por nuk kje njoftë porsi i ligjëshem prej kishet serbe të mretnis; e Patriarkati në Pejë vijote pernjimend, por ishte i xânun të shumten e herës prej grekëvet. Një nder më të mramët Patriarke, Gabrieli, u bënë në vjetë 1760 muhamedan. Në vjetë 1767 Patriarkati i Pejës kje hjekë bashkë me Patriarkatin bulgâr t'Ohrit. As nuk kjene turqt, si duen me thënë edhe sot serbët, ata që i hoqen — Sulltani Mustafa III fermanin e dha vetem sa per formë — por kje vetë Patriarka grek i Fanarit, që ndermjetsoj prane qeveris turke që të hiqeshin. Patriarkati i Karlowitz-it, hjekë prej Serbesh pse e majshin porsi uzurpator, per 180 vjet sa ndëj më kamë veproj fort më shum se Patriarkati i Pejës në 420 vjet; me gjithkta, në kremte që u bënë nuk u tha se po e barëshin, por se po e pertrijshin Patriarkatin e hjekun në vjetë 1766.¹⁾

Bjen në sy pûna, se ndëja e Arqipeshkvit serbe

nostro Hungariae dependentes. — Originali shëhet në arkivin e msjehët të Vjenës e kje botue në Czörnig, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, III. Beilagen f. 69. — Shenjim i Redakcionit.

1) N' artikull është ndjekë filli i studimit të Th. Ipsen, por në vet asercion historiku është në gabim kuer thotë se Patriarkati serb kje themelue në Karlowitz në Slavoni masi, si me shum arsye shkruete në „Reichpost“ N° 219 Dr. J. R. Thim. Patriarka serb që pat hikë n' Ungari, vlijoi në të bartun të titullit Patriarkë si mëk, por në Patriarkat nuk kje theme-lue kurr n' Ungerë e në vjetë 1848 Metropolit serb Ragacë pat kënd dhënë vetem titulli Patriarkë. — Shenjim i Redakcionit.

nuk u gjet në mjedis të popullsis serbe, por në një skaj të fundshem kahë jugu. Serbët, bashkë me disa tjera fise slave rane në Balkan kahë gjysa e të 7 qindvjetë; vendi i banuem prej tyre pat për qanderr të veten njato vise që ndër vjet 1878 e 1908 u bënë të permenduna me emnin Novibazar, që shtrihet kahë prendimi deri në Adriatik ndermjet të grykës së Narentës e të Kotorrit, e kahë lindja ndermjet të luginavet të Ibar-it e të Moravës. Asht e diejtnë se këto vise serbjane parandej nuk paten si me këndë të pabanueme. Serbjant tuj dalë në ato vise, gjeten aty Ilirjant, Shqyphtarët e sotshem, të cillët kjene mlue të thuesh krejt prej atyne që vijshin rishtas; e këtu gjindej sidomos fisi i Dardajve (prej emnit dardhë, tuj këndë se vëndi ishte i mushun me dardha t' egra); shkrimtarët roman flasin edhe për fisin ilir të Pirustve, që në vend të vetin punojshin ar e serm; asht kerkue banimi i ktyne në Shqypni aty kë bashkohen Drini i bardhë e Drini i zi, por aty nuk dihet se kë toka argjan në gjë të vetin, e un kujtoj, vijon Z. Th. Ippen, se gjyteti i sotshem i Prishtinës në vise fisit serb, në emen të vet bënë kujtimin e ktyne Pirustve, sidomos pse afer sojet në Novobrdë gjinden xeheroret e vjetra e të pasne argjanit. Viset e banueme prej Serbëve ishin kryqzue prej shumë rrugësh romane, shëj i kpartë i pershkimit t' atë popull në ato anë; na njofim Ulpjana (sot Lipjan), Vicianum (Vutshitrn), Naissus (Nish) Asinoc (afer Novipazarit të sotshem). Prej ktyne viseve u shlyne Serbt edhe kahë jug-prendimi në lug të Drinit të bardhë, Metohija e sotshme, kë gjeten një popullsi kompakte shqyptarësh, të cillvet ju u desht me u shmangë e në dalë ndër male t' aferme, tuj

u lshue atyne fushat e lugut. Gjytetet nder kto vise janë mkamë prej Serbve; Shqyphtarët nuk ishin banorë gjytetesh, — Peja, Gjakova, Prizreni. Emni Petsh Ofen (si e thrrasin germant Pejen) gjën moterzimin e vet n'Ofenpass (shtegu i furrës) — (romanisht furn) — qi të çon prej Vintschgau të Tirolit të jugut n' Engadin e Svicerës. Perkundra lum e male kan ruejtë emnat shqyp. Kuer Turqt, neper fitim qi paten në Kosovë në vjetë 1389, shuene mretnin serbe, Shqyphtarët ju aviten atyne qi kishin dalë ngallnjyesa permî pushtuesat e perparëshem të tyne e, tuej u ulë prej maleve, rane prapë në fushen Metohija. Masi dojshin me kënë me fituesa, muren Islam-in e kshtû me një herë Peja, Gjakova, Prizreni u bane gjytete shqyptare-mohamedane, me një pakicë serbe kristjanësh e katundarët serbjan të fushës u bane bulqët e beglerëve e t'agallarëve shqyp-tarë. Shqyphtarët shkuene tuj u shumue padà; fisi katolik i Kelmëndit duel kahë lindja e xû vend në luginë mî Pejë me emen Rugovë jo veç, por u shty edhe mâ andej kahë lindja deri në Novipazar. Kuer shperthej lufta ndermjet mre-tit Karlit VI. e Turkis në vjetë 1737, një çetë e ushtrivet mretnore, nen kryesin e oberstit Lentulus u shty prej Serbijet kahë Novipazari e atbotë katolikët e Kelmëndit, qi banojshin n' ato vise, u bashkuene me ushtrit mretnore e kuer ktyne ju u desht me u smrapë kahë Belgrad; 1) Kelmendët shkuene mas tyne me të madh e me të vogel; mandej xûne vënd në Slavoni. Por ushtrit mretnore paten dalë edhe parandej n' ato âna në një luftë të perparshme

1) Nji dokument i vjeter qi kemi në dorë, shkruar shqyp, thotë 1689. Në ket sene kje Vuçi Pasha me 12 mî asqer, e Kelmendi u zgjedhen 500 trimë e i kjo Vuçi Pashës e i mueren kryet, e në ket sene kan hanger âna e jone e Shqypnis lëkurën e drus së qarrit e kan blue e kan hanger e kush e ka pasë ket lëkurë sikur sot zotërit majen e miellit e është kan të madhe e buzgunlluku i madh e luftë. — Shenjimi i Redaktorit.

me turq; mas luftet të fitueme në Nish me 23 Shtatuer 1689, general Piccolomini shperthej kahë jugu e pushtoj Prishtinen, Kaçanikun e Shkupin qí ishte edhe mâ andej prej jugut. Piccolomini diq me 9 Ndanduer 1689 në Prishtinë; nen duken Holstein, qi perkohësisht xête vëndin e generalit Piccolomini, ushtrit mretnore kjene thye në Kaçanik prej ushtrivet të Turkut; generali i rrahun në punë lufte, Veterani, i thej prap turqt e i bâni të smrapeshin, por lshoj Prishtinen në vjetë 1690.

Të dyndunt me shumicë të kristjanve të Serbis, qi duelen kah jugu i Ungaris e qi lidhë me kto lufta, la shkret shum vise, të cillat kjene xânë prej Shqyptarëve qi uleshin prej malesh; kta të derdhun Shqyptarësh vijoj në 18 e 19 shekull, kshtû qi kuer konferencës së Londres në vjetë 1913 i rà me u marrë me çashtjen e kufijve ndermjet të Shqypnis së mkamëne rishtas e Malit-të-Zi, në Metohie e në Kosovë gjête 184.000 Shqyptarë (nder kta 14.000 katolikë) e 51.000 Serb. Ishin mkamë edhe shum famullí katolike, si në Pejë, Gjakovë, Zymb e Prizrend; ky gjytet i mramë, ndêja e një Arqipeshkvit katolik. Ktû po na duhet me thânë edhe se në ket caktim kufijsh, Austri-Ungerija u diftue aq e ardhëshme ndaj Serbët, sa paraqiti në Konferencë qi Peja me kuvende a mungade historike në Visoki, Deçan e Prizrend, qi gjinden kahë jugu i Pejës, sado qi shumica e banorëve të ktyne viseve ishin Shqyptarë, t' i lshoheshin, per arsye sentimentale, Shteti të Serbis, masi Peja ishte pasë kënë residence e Patriarketit e Prizrendi ndêja e disà mretenve serbjan. Dëni i bardhë do t' ishte në një pjesë të madhe të veten shëp i kufinit ndermjet

Shqypnis e Shtetit serb. Në vjetë 1922 Lidhja e Komevet mas dishirit të Jugoslavis, qi kerkote një kufi më strategjik, i kà shty kufijt, per dam të Shqypnis, edhe më kah prëndimi, tuj vù kshtù edhe një disa mij shqyptarë tjerë nen sundim serbjan, per pa marrë aspak në kujdes mndyren se si me e mprojtë ket minoritet Shqyptarësh. Jugoslavia sot mrënda kufijve të vet kà kund një 400.000 Shqyptarë; kta banojnë n' ato pjesë qi perbajnë, të thuesh, kulmin prenimuer të Balkanit, kù ndollë të çamt e tri deteve, të Adriatikut (prej Drinit) të Detit Egë (prej Vardarit) e të Detit të Zi (prej Ibar-Morava-Tuna).

* * *

Në ceremoni të fronzimit të Patriarkës kje lexue një reskript mretner, i cilli i kje dorëzue mretit — dikush thotë prej ministrit të tashem të kultit, prej priftit katolik Dr. Koroshec, dikush tjetër, e na epet me e besue më teper, prej Kryeministrit Davidoviq — e në të thohet: „Na çmojmë plot miradije meritimet e nalta të kishës së moçme serbe e të më të parit prift të saj in prej fisit shëjt të Nemanjic-ve e gjakun e popullit t' onë per nderet e vjeter e per madhnin t' onë. Plot çmim e fort per t' u nderue edhe njaj veprim i kishës orthodokse, neper të cillin kje ruejtë ndiesija komtare e emni komtar nder kohë të gjata të një robnis së randë. Ket pënë e dim na të gjith, qi jemi mledhë ktu, dishmitarë të veprës edhe të kishës orthodokse të tashme, qi kje ndimtarja e popullit t' onë në të uzitun per kahë liri e bashkim. Masi u kappem te kto qellime të nalta, na me gënim e tuj ju falë nde-

rës Zotit pranue me të paraqitunt qi na kje bâ prej gjith kishet orthodoxe në mretni, e tuj ndjekë gjurmët e të Parve t' onë të ndritshem, bashkë me qeverin t' onë e me mkamsa të popullit proklamue me Patriarkatin serb. Na kemi forcue edhe të zgjedhunt e Shejtnis s' ate si Patriarkë i Serbis, mâ i pari ç' në vjeten 1756 e na dishrojmë neper ket nderim me i dishmue shëjtnis s' ate e gjith kishës orthodoxe e sherbtoreve të sajë miradijen qi u perket.“

Reskripti shifet çiltas se është i ndritun prej rand-sijet të permrëndshme t' aktit. Masi u lexue reskripti, Patriarka hoq prej krejet kamilafken, e mreti i vûni per rreth qafet një panaija patriarkare fort të çmueshme. Mandej mreti i puthi doren Patriarkës e i vû mitren patriarkare mî krye.

Mas procesjonit e masi u krye një shqyrtim ushtarak, në residencë të Patriarkës u shtrua një sofer per nderim të mretit e të mretneshës e kje n' at kohë qi Patriarka piu per shndet të mretit me goten e mretit Lazar (1371-1389) e mreti me goten e Car Dushanit ju pergjegjë Patriarkës. Na po duem me besue se kto dy gota janë autentike e se mujten me pshtue pa u bâ plaçka e turqve; masi kjo proveniencë i bân ato dy gota me kënë majtë si xhevahire historike me shum randsi, kishte me kënë pûnë shum me interesë per historin e harteve, qi të bâhej një facsimile i të dyjave.

Një fletore e Agram-it mërr shkas e neper kremen e të pertrimit të Patriarkatit në Pejë difton se Serbija jugore (d. m. th. Kosova, Shqypnija serbe e Macedonija serbe) pson prej pamarshtimit, prej paqetsijet, prej pakulturret, prej pamjetesh komunikimi e prej vrasash të padame:

në Kroaci dishron gjithkush qi n' ato vise t'i nepet per-
njimënd shkas kulturës, të çilen rruga, shkolla, spitale e qi
bulqësija të vëhet sa mâ mirë per fije. Organi i Agramit,
po të kishte dashtë me folë mâ çiltas, kishte mujtë me
thânë se qeverija e Belgradit kishte mujtë me gjetë një
shemeltyrë se si do të punohet per kulturë, në Bosnje e
n' Hercegovinë të majtne prej Austrijet ç' prej vjetës 1878
deri në vjetë 1918, tuj xânë se si do të punojë në „Serbi
Jugore“. Austri-Ungerija ka mkamë në Bosnje e n' Her-
cegovinë shkolla me gjuhë të vendit: a ka me çilë Jugo-
slavija shkolla shqype per minoritetet e saja shqyptare? Në
Bosnje tri besimet paten tagre të njinjishme. A mundet
m' u thânë kjo pûnë edhe per katolikë e mohamedan në
Serbi jugore? Çka âsht të vertetë n' ato fjalë hajdutë e
koçakë qi ndihen aq shpesh e fjala çetë cubash? Me kto
fjalë të gjymta, mârrë uhâ prej turqishtjet, shqyptarët nje-
hen si t' aratisun prej zyrtarëve; kta jânë aq cuba sa Us-
kokët e 17 qindvjetë, a por kjene hajdutë edhe ata qi kje-
ne faktori mâ i madh i Kryengritjeve serbe kundra turkut;
jânë element i pezemtue, pezemtue prej ndonji padrejt-
sijet qi atyne u kje bâ prej ndokuej nder zyrtarë. Por
Serbët e kan harrue at historin e hajdutve të vet e marrin
me të keq Shqyptarët tuj i majtë per hajdutë e per cuba.
Kta gjinden sidomos me shumicë nder vise kahë Drenica,
ndermjet Mitrovicës e Pejës e jânë krejt muhamedan
shqyptarë. Kan qitë fjalën se duen me majtë sugurin në
vënd e me ket fjalë âsht ngrehë atje një luftë të shkimu-
nit kundra elementit shqyptar.

* * *

Ktû po rreshtojmë një shkrim shqyp mî rëndin e Patriarkve serb në Pejë. Duket se është xjerrë prej arkivit të ndonji mungades s' atyne krahinave e me gjith gjasë prej arkivit të Patriarkatit. Shkrimi, të cillin na po e botojmë krejt njashtë si është e, prej mungeset të vendit, pa e komentue aspak, sado që kishte me këne nevoja, thotë, kshhtë:

„Peja:

Të Parët e Kishës së Shkjeve që është tash. — Shëjt Saba argjipeshkev i shehrit të Germanjes-Nemcen, me ket sene 1210 prej Germanijet. Patriarka i Stambollës diq 1237 masandej u bâ argjipeshkev i Sigires në Serbi, e masandej u bâ argjipeshkev i Kishës së Pejës, e la në vend të vet Arsenin në 1226. Diq Arseni me sene 1256; mbas Arsenit, kje Saba i nipi i Shë Sabës, ka sundue 7 vjet Ipeshkvin, mbas Sabës III, Ipeshkev Danilo ndej 10 vjet e shkoj.

5. Ipeshkev Ivanoviq, e diq 1277. — 6. Ipeshkev Eustati e diq në 1284. — 7. Ipeshkev Jakob e diq në 1289. — 8. Ipeshkev Eustati i II, e diq në 1308. — 9. Ipeshkev Saba i III, e diq në 1316. — 10. Ipeshkev Nikodemi, diq në 1328. E ky ka kunorue Uroshin e tretë që ka mbarue Kishen e Deçanit, e këto e mbajën Schavi për Shëjt e aty është vorrue e i kan shumë nderë këti trupit. — II. Ipeshkev Danilo i II e diq në 1339. Në ket sene u parue Patriarklluku i Pejës. Dushani i biri i Uroshit të III bashkë me gjith Ipeshkvin e Serbis e Jyni Patriarkllukun, e Dusha-

ni rregjinoi kater vjet me emen Kral masandej hypi në Kralni e kraloj 17 vjet, 1340, e me ket sene u fillue Patriarklluku i Pejës, e qindroj nderi me sene 1756.

Patriarkët.

1. Patriarka Ivaniq, e leu në Pezrend. — 2. Patriarka Saba i IV e leu në Tetovë. — 3. Patriarka Efrem, e leu në Belgrad. — 4. Patriarka Spiridjoni, e leu në Nish. — 5. Patriarka Danilo i III, e leu në Jenipazar. — 6. Patriarka Saba i V. e leu në Pezren. — 7. Patriarka^q Cirili e leu në Sarajevë të Bosnies. — 8. Patriarka Domnini e leu në Trebinje në Hercegovinë. — 9. Patriarka Danilo i IV. e leu në Mostar të Hercegovinës. — 10. Patriarka Arseni e leu në Peq. — 11. Patriarka Makarius e leu në Shkoder. — 12. Patriarka Pali e leu në Pjetervaradin, Magjarr. — 13. Patriarka Antoni e leu në Zader të Dalmaces. — 14. Patriarka Gerasmi e leu në Jenipazar. — 15. Patriarka Savati e leu në Prepol të Hercegovinës. — 16. Patriarka Nikomari e leu në Shkoder. — 17. Patriarka Joani, e leu në Peq. — 18. Patriarka Paiza e leu në Zader. — 19. Patriarka Gabrieli e leu në Stoino Beligrad të Mall (?). — 20. Patriarka Simeoni e leu në Podgoricë. — 21. Patriarka Maksini e leu në Shkup. — 22. Patriarka Arseni i III e leu në Cernagorë e ky ka hikë me 36.000 famile në 1690 senen. — nella persecuzione dei Cristiani per cagioni di guera austria sotto il comando del Principe Eugenio. — 23. Patriarka Kaliniq e leu në Shkup. — 24. Patriarka Athanasi e leu në Beligrad. — 25. Patriarka Mojsë e leu në Stari-Vlah. — 26. Patriarka Arseni i IV e leu në Peq e permbi emen Shehrit Shkabertoviq i biri i Iva-

noviqit. — 27. Patriarka Ivanoviq i III. e leu në Stambollë. — 28. Patriarka Athanasi i II. e leu në Stari-Vllah. — 29. Patriarka Gabrieli i II. e leu në Sarajevë. — 30. Patriarka Gabrieli i III, e leu në Nish, Urum. — 31. Patriarka Arseni e leu në Srem, katund Tribingule në Magjari. — 32. Patriarka Paisa i II, e leu në Stambollë, Urum. — 33. Patriarka Çirili, e leu në Kalcedoní n' Urumi, e ky kje qi u bâ Turk e filloj me shumue fën e Turkut. — 34. Patriarka Vasili Bertiq e leu në Grozh të Serbis, e ndoqen Turqit, e ky iki e shkoj në Rusi e diq atje. — 35. Patriarka Kaliniq i II. e leu në Ternov të Serbis, e me ket sene u mbarue Patriarklluku i Kishës së Pejës e tash âsht e Shkjeve 1766. — I. Dushani i biri i Uroshit të III. -- II. Shtjefni Dushan Kral i Serbis e i kofinit kah prendon dilli, detit të Shkodres. — E kjo kishë e Shkjeve âsht Kisha e Shelbumit Zotit t' inë Jezu Krishtit.“

**BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)**

Mémoire historique

sur

Les familles albanaises de Tchernagore

qui

furent exilées pour la foi à Mouhalitch près de Brousse

en

1846.

(Suite)

VI.

P. S. Tels sont Monseigneur les principaux renseignements fournis par notre confrère, *M. Bonnieu*, par les Seours *Bernardine* et *Marie* dont la première est Allemande et la seconde Française, par *M. Hequard* et par mes propres souvenirs.

Pour Vous être agréable j'aurais bien voulu trouver une copie du firman et des lettres vizirielles relatif aux rapatriement des malheureux exilés et à leur exemption du service militaire. Mais de telles pièces ne sont pas, du moins que je sâche, à Monastir. Elles ne sont pas non plus chez nous à Constantinople.

Toutefois, *M. Charles Calvert*, Consul de Sa Majesté Britannique ici, vient de me communiquer deux pièces importantes. Ce sont un Pro Memoria que *Don Paolo Bériscia* lui remit en 1862 et une relation faite par défunte Soeur *Lesueur* en 1846.

Cette relation ajoute peu de choses au présent mémoire. Mais il est bon que vous en ayez copie. D'abord parceque je ne l'avais pas sous les yeux en rédigeant le mémoire, ensuite parceque le témoignage de la défunte supérieure des Soeurs confirme, complète même celui des autres en plusieurs points.

Quant au Pro Memoria laissé en 1862 à *M. Calvert* par *Don Paolo Bériscia*, j'y vois que les pauvres exilés furent presque immédiatement après leur retour tracassés de nouveau par les Turcs. A vrai dire on les remit en possession de leurs biens; et

comment ne pas le faire? un tchaouch avait apporté le firman et un agent fidèle (1) présidait à son exécution au nom des Ambassades d'Angleterre et de France.

Mais le tchaouch et l'agent une fois partis on refusa de reconnaître pour chrétiens les exilés de Brousse, et on leur appliqua le recrutement comme à des turcs. Or il y avait là une injustice d'autant plus criante qu'on prélevait d'ailleurs sur eux le Bédél ou impôt d'exonération exigé des chrétiens.

Comme on avait pris quatre jeunes gens, *Mgr. Bogdanovitch* en référa aux gouvernements protecteurs. *Don Paolo* qui était allé de sa part et en son nom trouver les Ambassadeurs d'Angleterre et de France à Constantinople, obtint par leur entremise une lettre vizirienne. Mais dans cette pièce la difficulté présente était moins résolue qu'éludée fallacieusement.

Car on exemptait du service militaire les exilés de Brousse, non comme chrétiens, mais comme ayant souffert de la grêle. Et en attendant on garda sous les drapeaux les quatre jeunes gens déjà enrolés. Un d'eux ne rentra chez lui qu'après la guerre de Crimée, les trois autres y avaient péri.

Pour être on ne peut plus équivoque la lettre vizirienne de 1849 ou 1850 ne laissa pas de procurer 9 à 10 ans de tranquillité aux 32 familles albanaises. Mais ensuite on revint à la charge et on leur prit six jeunes gens. *M. Blunt*, Consul d'Angleterre à Uscup en parla au Grand Vizir, *Mehmet Kibrisli*, qui parcourait le pays. Or, son Altesse eut égard aux observations de *M. Blunt* et fit renvoyer chez eux les jeunes gens qu'on avait pris.

Les ordres émanés de Son Altesse, *Mehmed Kibrisli*, auraient dû empêcher tout nouveau recrutement parmi les familles exilées à Brousse. Il n'en fut rien. On peut même vraisemblablement croire que la suppression du Consulat Anglais d'Uscup et le départ de *M. Blunt* pour Philippopoli parurent une occasion favorable de prendre encore six jeunes gens.

(1) Note. Il se nommait Dimitar et il était né à Petërizza village situé à 5 heures 1/2 de Monastir, non loin de Lérius ou Florina.

Etait-ce les mêmes que par ordre de *Mehemed Kibrisli* on avait renvoyés chez eux, ou bien était-ce d'autres? C'est ce que *Don Paolo* ne dit point dans son Pro Memoria. Toujours est-il que deux de ces jeunes gens furent conduits à Prisrend, deux à Monastir et que les deux autres s'échappèrent. Leurs noms se trouvent au Consulat d'Angleterre ici sur une feuille à part.

Témoin de ces nouvelles tracasseries, *Mgr. Boghdanovitch* fit partir *Don Paolo* une seconde fois. Arrivé à Monastir, le curé de Tchernagore demanda l'hospitalité à notre ancien Supérieur *N. Lepavec*; et ensuite recourut aux bons offices du consulat Anglais pour obtenir le renvoi de ses paroissiens. *M. Calvert* eut la bonté d'en parler au Gouverneur Militaire *Abdul-Kerim Pacha*. Mais il n'en put rien obtenir. *Don Paolo* continue donc sa route vers Constantinople.

A cette occasion, *M. Calvert* expédia à Lord *Bulwer* Ambassadeur de Sa Majesté Britannique près la Sublime Porte une dépêche très intéressante dont il m'a dit le contenu. Après y avoir historiquement exposé l'affaire il réfute d'avance les objections que les Ministres du Sultan pourront faire.

Plus haut j'ai dit comment à ma connaissance les choses se passèrent ensuite à Constantinople. Je n'ajouterai plus ici qu'un mot. Dans son Pro Memoria *Don Paolo* observait que les albanais catholiques ont toujours été fidèles au Sultan et qu'ils ne se refusent pas d'une manière absolue à servir dans l'armée turque, mais que dans l'état présent des choses ils ne peuvent le faire sans renier la foi.

Autant que je puis me le rappeler, dans son entrevue avec *Ali Pacha*, *Don Paolo* avait fait à Son Altesse la même observation. „Ce n'est pas la guerre, avait-il dit, que nos albanais redoutent. Mais en Turquie l'état des choses est encore tel qu'un chrétien ne peut concilier le devoir militaire qu'il doit au Sultan avec la fidélité qu'il doit à Dieu.“

Voilà, Monseigneur, tout ce que j'ai pu recueillir de faits

relatifs aux familles de Tchernagore qu'on exila à Mouhalitch, en 1846, et aux différentes personnes à leur sort.

L'apostasie de ces familles ne dâtait, paraît-il, que de 1835. Mais j'en ignore les circonstances et pourtant je voudrais bien les connaître. Unies aux autres, elles fourniraient une histoire fort intéressante. Seriez-vous donc Monseigneur, assez bon pour les demander au Curé de Tchernagore et me les envoyer. Pourriez-vous aussi me procurer une petite biographie du *Père Antonio*.

Si dans le présent mémoire, Votre Grandeur apperçoit des inexactitudes, je la prie de me les signaler et de les noter sur le présent manuscrit, afin que l'erreur ne se propage pas. En attendant veuillez me croire des Albanais un ami sincère et de

Votre Grandeur

un serviteur très dévoué

Prêtre de la Mission

— f. 46 —
BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

MAISON NOTRE DAME
DE LA PROVIDENCE
DES SOEURS DE LA
CHARITÉ
CONSTANTINOPLE

Relation de la persecution dirigée contre les Albanais 17 Mai 1846.

En 1835 les Albanais musulmans réussirent au moyen de violences de tout genre à faire apostasier une trentaine de familles catholiques. Ces familles toutefois n'étaient musulmanes que de nom. Dans l'intérieur de leurs maisons elles avaient conservé toutes les habitudes chrétiennes, et n'attendaient qu'une occasion favorable pour faire de nouveau profession publique de la foi Catholique, qui était toujours demeurée au fond de leurs coeurs.

La nouvelle s'étant répandue l'année dernière en Albanie que la Porte sur les représentations de Messieurs les Ambassadeurs de France et d'Angleterre accordait pleine et entière liberté aux renégats de retourner au christianisme, vingt quatre de ces familles manifestèrent publiquement leur intention bien arrêtée de profiter des concessions faites par la Porte et de rentrer dans le sein de la religion chrétienne.

A peine leur détermination fut-elle connue que les autorités musulmanes s'efforcèrent par les menaces, les avanies, les tortures d'ébranler une résolution qu'ils regardaient comme outrageante pour leur foi. Tous ces moyens vexatoires n'ayant point amené le résultat qu'on se proposait, c'est-à-dire une nouvelle apostasie, on crut que la prison opérerait plus efficacement.

Le 1er Novembre dernier on emprisonna donc ces infortunées familles et l'on espéra qu'à force de privations et de mauvais traitements, l'on viendrait à bout de vaincre leur constance. Mais ni la faim, ni le froid, ni les privations de tout genre n'ayant pu faire fléchir le courage de ces généreux athlètes, les persécuteurs prirent alors le parti de faire intervenir l'autorité

de la Sublime Porte qu'on sollicita vivement de sévir contre ces malheureux avec la dernière rigueur, de peur que l'exemple qu'ils avaient donné ne trouva des imitateurs.

Il faut savoir en effet qu'il y a en Albanie plus de mille familles qui, à diverses époques peu reculées, ont été contraintes à l'apostasie et qui n'attendent pour abandonner une religion réprouvée par leur conscience que le jour où elles le pourront faire sans danger pour leurs vies ou leurs propriétés. Cependant le Gouvernement Turc hésitait à adopter des mesures de rigueur. M. l'Internonce d'Autriche, le seul de M. les Ambassadeurs qui eut connaissance de ce qui se passait en Albanie, était intervenu en faveur des familles persécutées.

Enfin après quelques conférences qui eurent lieu à ce sujet entre les Ministres de Sa Hautesse, il fut arrêté que les 24 familles seraient exilées sur la côte d'Asie, à 200 ou 300 lieues de leurs pays, que leurs biens seraient vendus et que les valeurs leur en seraient remises. M. l'Internonce était loin de prévoir sans doute les conséquences de son adhésion à une mesure qui devait coûter la vie à tant d'infortunés.

Vers le mois de Février dernier, on notifia donc aux prisonniers qu'ils avaient à choisir entre l'exil et une nouvelle apostasie. Sur les 24 familles, trois, après quatre ou cinq mois de prison dans une saison rigoureuse, sans vêtements, sans pain, perdirent courage et eurent la faiblesse de retomber. Les 21 autres déclarèrent qu'elles étaient prêtes à endurer les privations de l'exil plutôt que d'abandonner une seconde fois une religion dans laquelle étaient nées et dans laquelle elles voulaient mourir.

Alors la fureur des persécuteurs ne connut plus de bornes. Les mauvais traitements recommencèrent avec plus de violence que jamais. Enfin nos généreux confesseurs, dont le courage est d'autant plus admirable qu'ils ont été pendant plusieurs années privés d'instruction et de secours religieux, prirent la route de l'exil au nombre d'environ 180. Il serait difficile de peindre

tout ce qu' ils ont eu à souffrir pendant un voyage de plusieurs semaines à travers l' Albanie et la Macédoine sous la conduite de leurs plus mortels ennemis.

Aussi à l' arrivée de cette troupe généreuse de martyrs à Salonique, déjà quarante avaient succombés aux fatigues et aux privations. Une circonstance particulière vint encore ajouter aux tortures de ces malheureux: c' est que les filles et les femmes furent séparées pendant ce voyage de leurs pères et de leurs maris. Quelque répugnance qu' on éprouve à croire un fait pareil et quelle que soit l' horreur qu' il inspire, il est malheureusement hors de doute que cette séparation eut lieu dans un but infâme.

Le *Père Antonio Marcovitch*, de l' orde de Saint François qui avait roconcilié ces chrétiens avec l' Eglise devait recevoir lui aussi la récompense de son zèle. Il fut donc arrêté et mis en prison. Sa qualité de sujet Autrichien le garantit des coups de bâton, mais non des fers dont on le chargea aux mains pour le conduire à Constantinople. On ne se contenta pas de ce traitement qui n' est d' ordinaire réservé qu' aux malfaiteurs; sujets de la Porte on lui serra encore en chemin les pieds avec une cord par dessous le ventre du cheval qu' il montait.

Un jour qu' il était lié de la manière que nous venons de dire, sa monture étant venue à s' abattre sur lui, ce ne fut que par une protection particulière de la Providence qu' il parvint à se dégager, privé qu' il était de l' usage de ses pieds et de ses mains. La nuit, on le déposait dans quelque mauvais lieu, et on lui passait au cou une chaîne de fer du poids de 150 livres environ, qu' on ne lui enlevait que le lendemain matin.

Arrivé à Salonique il se fit immédiatement réclamer par le Consul de sa nation qui ne put réussir à la délivrer qu' après avoir longuement négocié avec le Pacha. Ce pacha fanatique qui traitait si durement un sujet Autrichien ne devait être guère favorablement disposé à l' égard des exilés.

Après un séjour de deux ou trois semaines dans les pri-

sons de Salonique, l'ordre fut donné de faire embarquer les gèneux confesseurs pour la côte d'Asie. Presque tous étaient atteints de la dyssanterie. En vain le missionnaire de la ville représenta-t-il que c'était une barbarie où les avaient réduits la faim et les mauvais traitements, on ne tint aucun compte de ses observations et l'ordre de s'embarquer fut exécuté.

Une pauvre femme expira pendant qu'on la transportait de la prison au bateau. Plusieurs autres succombèrent également dans la traversée. Enfin le 25 d'Avril, ceux que la faim, le froid, les coups de bâton et les fatigues du voyage n'avaient point encore moissonnés, arrivèrent à Mouhalitch, village à 16 heures de Brousse qui leur a été assigné pour exil.

On les déposa tous dans un khan qui tombait en ruines et dont les chambres ne recevaient de jour que par la porte. De 180 qu'ils étaient en quittant l'Albanie leur nombre se trouvait réduit à 87 le 3 Mai dernier, jour où ils ont été visités par deux missionnaires d'après les ordres de M. Hilléon, Archevêque de Petra et Vicaire Apostolique de Constantinople.

Aucune expression ne saurait rendre le spectacle déchirant qui s'est présenté à leurs regards à l'entrée de cette lugubre demeure. D'énormes tas d'ossements d'animaux destinés aux raffineries de sucre de l'Europe, encombraient la cour, comme pour leur rappeler incessamment l'image de la mort qui après avoir frappé tant de leurs compagnons d'infortune ne peut manquer de les atteindre prochainement eux-mêmes.

Hommes, femmes et enfants, assis sur ces amas d'ossements étaient occupés à détruire la vermine qui les dévorait vivants. A la vue de ces visages pâles et décharnés de ces corps presque entièrement nus et de la plus effrayante maigreur, vous eussiez dit des squelettes. Ces infortunés n'avaient plus littéralement que la peau et les os. Leurs bourreaux ont poussé la barbarie jusqu'à briser les membres de quelques unes de leurs victimes.

461

KÂNGË KRESHNIKËSH.

MUJI E BEHURI.

**Deka e Dizdar Osman Agës
me Zukun bajraktar.**

Argument:

Muji lëshon kushtrimin për çetim. Mlidhen agët e dalin bjeshkëve, ku mbasi enden tuj vallue për ndonji çetaniq e nuk ndeshen në rob të Zotit, i xën nata e bin me fjetë neper roga t' ashtës: ruejn Sokol Halili e Zuku bajraktar. Bin zânat, n' hie të hânës, me u lã nder gurra e djelt, në vënd qi me ruejt, habiten, mshefë mbas ahash, tuj pã at idil të mbi-natyreshëm. Del drita. Çohen agët e mlihdhet çeta rreth zjarmit. Plaku Dizdar Osman Aga, qi në të gjitha luftat ishte këne shoq i pa dãm i Mujit, lypë m'u dãm Mujit, pse tana luftat po ja pështette vedit. Kuqet Muji e mundohet me e zbutë me ljalë t' urta, por s' asht punë: dahan çetat: plaku nisët për Kotorre të reja e Muji nisët me çetue malit. Tuj vallue, shef kahë dalin në bjeshkë çikat e Behurit me pendur t' vet për rreth. Muji lëshon kushtrimin; xën pritët e mbas një luftet të vogël, xën vashat robina. — Kthehet me marrë mezdrakun e harruem të kroni e, kûr don me pë ujë, Ora e prapon e s' e lën, pã shkue me u ndeshë në Behurin. — Nisët Muji vetëm; gjën kullat e Behurit shkret. E merr mndera kûr shef krenat e agëve vjerrë neper mûr. Ban gadi barotin, me ja shëmë kullat për dhë. Kthen Behuri me krena t' dy agëve, e kûr kujtohet, se ja kishin xânë vashat robina, hjedh krenat mrenda avulliet e turret m' çetë të Mujit. Muji i shtrihet në shpinë e ndeshen barrat në një ledinë. Aty, mos t' i ndimote Ora e vet Mujit me një thikë, sharroj trîmi nën Behurin. Këtë, me ndimë t' Orës s' vet, e mbyttë Behurin; i pret kryet e mbasi gjënë shoket, sbashkut me ta, nisët për Jutbinë.

Vrim.

Qe edhe një fotografi e gjallë e shpirtit individualist të shqyptarit, qi, në kohën më kritikën, decentralizohet, për me tekamë personalitetin e vet, të rrezikuem me fitimet e përbashkëta, që zakonisht i përveçen heroit protagonist. Si kështu me u pã edhe prej shpirtit të rapsodive tjera,

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MIRIN BARLETI"
SHKUTER (2018)

pararele për kahë argumenti psikologjik me këtë, që po botojmë sot, mund të hetohet një dangë e veçantë mrenda personalitetit shqyptar, që është: mungesa e solidaritetit në caktimin e relacioneve të perbashkëta, të nevojshme për formimin, krijimin e një personaliteti kolektiv, moral, që të përfaqësojë jo individualitetin e personës, por të komit shqyptar përgjithsisht. Tuj kerkue shkaku e fundëshëm të këtij „characteristicum“ të psihës së shqyptarit, na e gjëjmë ndër rrethanat topografike, etnografike e historike, në mjes të cilave u lind e u rrit persona shqyptare, por sidomos në gjendjen e ulët kulturore të tij. Kuptimi i relacioneve shoqërore nënkupton me do e mos kulturën e mendes e të vullndesës individuale; një veti kjo, që i mungoj shqyptarit deri më sot, për rrethanat e ngushtuene me ndëje më at shkallë kulturore, që etnologët e quajnë: „kultura e popujve të natyrës“. Kjo e mbetë nuk plotsohet ndryshej, vëç me edukatë të shkollës e të legjislaturës.

Për t'u vë në orë është edhe ndima e Orës, që i vjen në ndimë heroit në çasin më kritik, sikurse i vën në ndimë hyjnit e ndryshme herojve homerian, kur ata gjinden në rrezik.

Lum për ty, o i lumi Zot!
Na s' jëm këndë e Zoti na ka dhënë!
— N' nate heret Muja si më a çue,
Mirë â mathë, mirë â shterngue;
Zjarmin në votër e ka ndezë;
Mirë më a pin kafën me sheqer.
T' madhe Halilit aj po më i thurret:
„Çu, Halil! Kryet mos e çosh!
„Tash një muej dit që më janë mbushë,
„Na ndër çetë nuk kemi dalë.
„Del një herë kundrudhë Jutbinet!
„Lshoja zânin tridhetë agjë t' vën,
„Se na sot duem me çetue!
Kqyr shka bëni Sokol-e Halili!
Shpejt â kapë shëllve përjetë,
N' beden t' kullës tek ka bupë,

E i kushtrim të fortë qi paska lshue,

Me ushtue Jutbina me krahinë:

Mirë per hajr Mujit m' ja ka bâ.

Shpejt te gjogat Halili kà rà,

Sà mirë gjogat po m' i mathë.

N' odë të Mujit trimi kenkà hipë;

Mirë m' janë veshun trimat e janë mathë;

Mirë po i njeshin shpatat e mejdanit;

M' janë shterngue me shgjeta e me heshta,

Si gjithmonë kur kan dalë me çetue.

Pak vonojnë, shum s' kan vonue,

Tridhet agët tu dera u kan ardhë;

„Natja e mirë, Mujë e Sokol Halili!“

„Mirë se vîni, burrat e Jutbinës!

„Kahë po nisna sot per me çetue?“

— Kahë t' na prîn e djathta e Zotit!“ —

N' mjedis t' fushës kankan dalë;

E t' m' janë nisun fushës tu kendue:

Aty ndeshen n' Dizdar Osman Agën:

Tridhet agë me vedi i kishte pasë.

Mirë selamin jau kân bâ,

Fort mâ mirë agajt ja paskan dredhë.

Askurnjâ atllarëve nuk po u ulet:

Mâje kualsh me shoqishojnë po falen;

Kush po falet kush me gjok lodron;

Kush â' rà në lumë gjogut ujë me i dhanë.

„Prîna, Mujë, se na kà zânë mjesdita!“

Po thotë plaku Dizdar Osman Aga.

M' a kan mârre fushen perpjete;

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

U paska prî Gjeto Basho Muji;
Mas atij Dizdar Osman Aga:
Fort po i losin gjogat dy djelm t' rî,
Per mas tyne kahë po vîn!
Ata janë dy bajraktarë:
Njëni per-ëmën Sokol-e Halili,
Tjetri per-ëmën Zuku Bajraktar;
Per mas tyne çetë mas çete agët.

Kan rà në lumë!

Kur kan bâ ujë gjogave me u dhânë,
Kurrnji pikë me rredhë teposhtë s'p' e lânë.

Kan marrë rrugën, qi çon bjeshkëve të
[mdhà;

Gjâ me sy kurkund nuk mund kan pâm;
Kurrkund syni n' çetanik s' kâ ndeshë;
Te gjith ditën asajt qi po enden,
Edhë nata i xën per rranzë një brejit;
Rrëmi i ti sâ trupi i ahit te bjeshkëve,
Ndanqind vetëve kollaj me u bâ hie.

Aty burrat vend kan xânë;

Kan lshue gjogat nepër ashtë;

Nepër bâr gjogat kan hupë;

Vetë janë ulun bukë me ngrânë,

Sâ zotnisht agët darkën e kan hangër!

Kur kâ ardhë koha e masdarkës,

Qitne e folen dy kreshnikët e ri.

„A ndigiuët, Agët e Juthinës?

„Bunin vedit me ja gjetë!

„Pâ vesvese keni me fjetë!“

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
SHKODER (2018)

Te gjith natën per rreth u kan ndêjë.
Mirë po rue Sokol-e Halili,
Per rreth bunit Zuku bajraktár.
Gjogat ashtit fort qi po lodrojnë,
Bukur zânat gurrave po kndojnë,
Sa mirë vallën bylbylat jau dredhin:
Te tânë n' gjûmë agajt nën hie t' brejit,
Kush s' po i ndië veç Zuku e Halili,
Kta po i ndiejn edhë po i shofin,
Kahë po kndojnë e po lodrojnë,
Kahë po mledhin lule fushave,
Kahë po ndiellin dhiët-o qetave,
Kahë po shkepen m' u là gurrave,
Nata e Sh'Ndreut me ngiatë sall një dekit!
Kûr kà marrë hana mbas ahash,
Sà fort hapin kà xanë me e shpejtue!
Sà fort hanën trimat m' a kan true!
Ka bâ hana me mârre majët,
Zana e madhe sà fort qi po i lutet!
„Voësa rà — dielli pà-lë:
„Mos u ngut, ti mori hanë!
„Ujt e freskët tek kà qillue;
„Si mos kurr filladi po fry':
„Lsho-na dritën n' p' r' ato biga!
„Lsho-na synin n' p' r' ato qeta!
„Mos u ngut per me prârue!“
Sà mirë hâna kà ndigiuë!
Paska xanë vend m' një sy malit!

A çue dielli per robas malit.

PUBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Tash p' e lkuqë e tash p' e lbardhë:
Qat-herë Zoti por kà falun dritën;
Edhë hana paska hupë mbas qetash;
Edhë zanat janë largue prejë gurrash;
Edhë kangën paskan më bylbylat:
At-herë djelt janë dyndë e rà te buni!
Dekë per gjumë, i kan gjetë burrat fjetun;
Si cûj rrabit i'n shperdà n'per roga:
T' madhe u britka qaj Sokol Halili:
„Me u çue burra! Ka marrë dielli dhën!“
Një ka' një agët m' i kan çue.
Bjeshkë e naltë, qi kish' qillue,
Per rreth zjarmit burrat vend kan xanë.

Sà idhnueshëm plaku i çetës m'ka njehë!
Kurrnji fjalë trimi shokve s' jau këthen:
Me dorë barin trimi veç p' e ndukë.
Qatje vonë kuvendin paska xanë:
„Pa ndigioni, more shokë kreshnikë!
„Se trimnit na zbashkut i këm bâ;
„T' gjitha lavdet Muji po na i merr:
„Sot po dahna, Gjeto Basho Muji!
„Çeta e plakut tjetër s' t' duhet gjâ!“
Se ç' u vrâka Gjeto Basho Muji!
„Zoti t' vraftë, bre Dizdar Osman Aga!
„Nen ket diell na çetat nuk i dâne!“
Prap mâ idhshëm plaku ja dëdh fjalën:
— „Le t' m' vrasë Zoti, Gjeto Basho Muji!
„Dý çetësh jemi e dyzaz po çetojmë!“—
„T' thashin krahët, more plaku i thî!

DIKTETA PUBLIKE
"MIRIN BARLETI"
SHKODER (2018)

„Fike vedin — fike mue!
„Po a t' kan plasun syt e ballit,
„Kshtû me i shkepë demat kularit?“

Edhe në kâmë Muji m' â çue,
Se aj te gjogu kenka shkue;
Kà gjetë gjogun tu' lotue,
Me kamë t' para tu' çukurmue; 1)
Trimin gjogu e kà mjerue:
Shpejt në log t' agëve Muji â' dredhë,
„E a ndigiuët!“ — agëve po u thotë:
„Çetë prejë çete mos me u dà;
„Se mbas shêjesh, qi gjogu m'kà,
„Nuk këm rà te shpija shndosh!“
Se per gaz fjalën ja merrka,
Ja merr fjalën Dizdar Osman Aga:
„Tash kè nisë, Mujo-o, m' u plakë;
„Kè fillue pak shkjët me i drashtë!“
S' und po pritët njaj Sokol-e Halili:
„Burra, khâ' s' jëm ardhë m' u xânë,
„Por këm ardhë per me çetue,
„Edhë rrugë do duem me mârre:
„Nuk po shkepna çetë prejë çete!“
Randë kà folë aj plaku i thî:
„A di shka, morë djali i Mujit!
„Udha e marë u kjoftë pá mue;
„Rruga e gjanë mjaft kà fillue;
„Se na çetat sot po i dajmë!
„Se un me rà due n' Kotorrë t' reja,

1) me çukurmue — me gërrye me kamë.

„A thue mundem ndonji plaçkë me bâ;
„A thue mundem ndonji krye me prë;
(„A thue munden ndonji çikë me marrë,
„Ndosh t' a e gzoj me tâ ndo' i djalë Jutbine!
„E t' mirë u pashim!“ — burrave u kà thanë,
Edhë gjogut plaku n' shpinë i këcyeka;
Per mbas tij tridhet agallarë
Jânë fillue per Kotorre t' reja.

Se shpesh kryet p' e dredhë një djalë i ri!
Se shpejt gjogat po hupin n' per aha,
Tash nder aha tash nder krepa:
Aj m' âsht Zuku Bajraktar.
Merthye vetllat m' at shtek ballit,
Po kerkon një shoq te vetin:
Po kerkon Sokol Halilin.
M' â pshtetë djali per mezdruk,
Buzë një ahit — buzë një atit,
Fort po e ndjek shoqin n' per ashtë!
Fort po e ndjek shoqin n' per breshtë!
Kûr po ndeshen sy per sy,
Kûr po ndeshen nepër aha,
Kûr po ndeshen per t' mbramen herë,
Curril lodja djelmve m' u kà shkue.

Kà rà dielli nepër maje:
Hupi çeta per mbas malit.
Kish metë Muja me tridhetë te vett;
Ver me gojë kurrnjani nuk po bân.
Ká qitë Muji e shokvet u kà thanë:
— Na n' Jutbinë shndosh duan me ra!

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

— Por mas shêjesh, qi gjogu m' kà,
— T' dy çetët shndosh s'këm me u bashkue!“
Veç Halili paska folë:

„Baca Muje, pa ndigio-m'a 'i fjalë!

„Me gajret ata me bâ me ardhë,

„Qi prejë lavdit kurkund vënd s' na lânë!“

. Jânë shterngue e gjogat kan shilue,
Bjeshkën prap n' at ditë e kan kerkue,
Kurkund gjë me sy s' kan muejt me pá,
M' çetanik as kund s'kan muejt me ndeshë;
Prap i erri nata n' rrânxë te brejit.
N' bår t' livadhit gjogat qi po u shkrryhen,
Nepër gurra agët qi po flladiten,
Vetem Muji, pshtetë per brë s' po lue,
Veç po kqyrë kahë gjogat po lodrojnë.

Sà zotnisht agët darkën e kan hângër!
Kùr kà ardhë vakti i masdarkes,
Ç' ka po thotë ky Gjeto Basho Muji:
„A m' ndigioni 'i herë, Agët e Jutbinës!
„Pà vezvese natën me e kalue!„
T' gjithve per rreth Muji u paska ndëjë:
Shndosh e mirë drita i ká çilë.

* * *

Sà po lahen Agët nder gurra e kroje,
Sà po ndezet zjarmi nën at brë,
Kâmve t' veta Muji u paska hypë.
Kà marrë ashtën, n'maje t' bjeshkës me dalë;
Per rreth dhën n' Krajl mirë po e vallon,

Rrugat kryq me sy qi po i kerkon,
As kurrqja me sy s' kà muejt me pà;
Çetani kurrkund s' kà muejt me dà.

Kuer ka dredhun syt prejë majes s'Xhurit,
N' dy rrugë kryq per nën at mājë,
Nën at maje n' do livadhe,
Mirë po i sheh çikat e Behurit:
Ato n' bjeshkë po duen me dalë,
Me u filladit n' ata ujtë e bjeshkes:
Tridhet Pendur¹⁾ me vedi i k'in pasë.

Shpejt e shpejt tu agët Muji kà rà;
T' gjith me 'i herë i paska çue.
I merr; tu kroni paska rà;
Po i vendon pritët n' at kozharë:
Pësmdhetë shkepë n' ânë permbië rrugë;
Pësmdhetë derdhë n' ânë per nën rrugë;
Vetë kà xânun dromin.

Ça kà qitë Halilit e i kà thënë:
„A po don krena me mârër?
„A po don robiën m' e xânë?“
— Hiq-u krenash, dreqi i rroftë!
— Se un po due robiën me e xânë! —

Pak vonojnë, shum s' kan vonue,
Aty m' kan ardhë tridhet Pendur.
Me shengjetë Muji mirë po çue;
Një mâ t' parin dekun e kà qitë
Tridhet agët sa gati qi kan ndëjë.
T' tânë Pendurt i paskan vë.

1) rojtare nderet.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARTIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Sà shum krena Muji paska prè,
Robiët Halili gjallë i kà xânë.

Kenkan nisë ne mâje t' bjeshkës me
Njaty vend si paskan xânë, [dalë.

Shplakë per koshë Muji kà rrahë,
Sà t' madhe Halili po i bertet:

„Ç'â, bre Muej, ti koshën qi po rrahë?“

— Zgjetë e m'zdrak tu kroni i kam harrue! —

„Hiqu tyne!“ — Halili po i thotë:

„M'zdrak e shgjetë gjë gj' kund t'duesh!

„Se na n' Jutbinë kena pushkë boll!“

— Sà per doresh qi më kan ardhë,

— Mos, o Zot, pa to me rà n' Jutbinë! —

„Po shkoj pra, — thotë Halili — me i mârre!“

Aspak djalín me shkue s' e kà lânë.

N' shpinë te gjogut Muji paska hypë;

Vrap e vrap tu kroni paska rà:

Pshtetë per ah ish kënë shengjeta,

Pshtetë per krue ish kënë mëzdraku.

Kûr kà bâmun ujë me pië,

Ora kryet ja ka prapue:

„Mos, o Zot, ktû ujë me pië,

„Pa i prë kryet Behur Kapedanit!

„Kahë jë nisë, Mujo, me shkue?“

— N' at Jutbinë per n' kjoftë gjikue! —

„Po me bâ Jutbina ty me t' pvetë.

„Si i pat kullat Behur Kapitani?“

— Sà mirë fole, he „Shtofta-Zoty rrijeshin!“ 1)

2) „Shtoj-Zo'-vargun, shtoj-Zo'-rreshin, shtoj-Zo'-vallet“ thretet
populli shqypetar i nordit orët e zânat.

Tjeter fjalë Muja s' kà qitë,
„Pi ujë, Muej!“ — Ora te i kà britë.
Kurrnji pikë Muji s' po don me pl,
S' po pi vetë as gjogut hiq s' po i nep.
Ah! mbië Zotin Muji bë kà bâ
— Dër tu kullat kam me i vojhtë! —

N' shpinë të gjogut sà kà hipë,
As nji herë nuk i kà britë:
Mirë po e din gjogu se kahë me shkue;
Flakë te verdhë per goje qi po qet,
Tym e ndiegull qi m' â bâ,
Shpat e m' shpat thue po fluron.

Aj tu kullat shpejt po i shkon!
Der' n e avullis çilë po m' a gjë,
Mrendë me gjog si paska hî,
M' ja kà dhânë dy çilca prejë çelikut;
N' podrum gjogun e paska shtë;
Vetë m' nji odë qi m' paska hî,
M' a kà gjetë nji shpatë me dorcë florîni,
Fort mâ e mirë se e vetja qi po i duket,
Copë e grimë aj po m' a then.

Kùr kà dalë n' nji tjetër odë,
Ka pà muret là me gjak,
Tridhet krenat rreth e rreth
Mirë po i njeft: jânë t' agëve e t' Sordarve!
Mndera Mujin qi e kà marrë,
Kurr nji grimë aty s' po rri.
Shpejt kaloj m' nji tjetër odë:
Tridhet shpata i paska gjetë.

Mirë po i njeh se t' agëve janë.

Mirë po e çilë një odë t' madhe
Ish kë në oda xhebehane;
Thasë mbië thasë baroti deri m' kulm.
M' a maron një fitil t' giatë,
E n' barot e paska shtë,
Kënka rë poshtë n' avullië,
Kë ndie tokën kahë po gjimon:
E shef Behurin, se â kahë vjen.
Fiëll po msyn der' n e avullis,
Paj mirë çikës po m' i thrret:
Hiç kerkush nuk po i pergjegjë.
Shpejt po i njitet një lugut t' keq:
Po kundron dhën rreth-e çark;
Mirë po i sheh çikat e veta
N' hie t' ahit tu një gurrë,
M' gjûj Halili i ki' pa' vndue.
Aj dy krena me vedi i kish pasë;
N' avullië krenat po i qet.
Fort mirë krenat Muji po m' i njef!
Njëni ish i Dezdar Osman Agës,
Tjetri ish i Zukut bajraktar.
Qat-herë trimi fort kë nka ngushtue.

Aj perpjetë rrugën m' a merr.
Vetë me vedi Muji â kujtue:
„Kûr te dale ky n' at vetull Bjeshke,
„Tridhet agët porsi shtjerrat po i gje.“
Kë shdry derën Muji e jashë kë dalë
Kurkund vrapin Gjogut s' po ia ndalë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Kùr kà dalë Muji në krye te fushes,
Kà dalë Behuri m' anë te fushes;
Kùr kà mrrijët Muji në gjysë te fushes,
A kapë Behuri shpejt në gjysë te Bjeshkes.
Qat-herë Muja kà qitë e i kà thënë:

— Kush jë ti qi shkon perpjetë? —

Aj kà dredhë e i kà pergjegjë:

„P' a ti m' jë, more Gjeto Bashe Muja?“

— Un vetë Muji — i kà thënë — jam!

— Po un për Qiell fort ty t' kam lypun,

— Po un shyqyr qi t' gjeta n' tokë!“

Dredhë Behuri e n' fushë kà rà,
Për te shndoshtë mejdan kan dà,
Edhë Behuri po shtjen me zgjedhë:

— A po ikë, Mujë, a po njekë? —

„Ne mejdan gjith kujë i kam dalë,

„T' tanve hikë perpara u kam!“

Kà dredhë Muji edhë kà hikë:

Bukur fort Behuri ju kà avitë;

M' a kà gjue n' mezdruk te hollë;

M' dy gjujt gjogu Mujit m' i kà rà,

Për mbië ta mezdruku i kà fishkllue.

M' a kà gjue m' topuz te randë,

Pup perpjetë gjogu i kà kcyë;

Për nan qafë topuzi i kà kalë.

At-herë â dredhë Behuri me hikë.

Gjogut Muji i kà bertitë:

„Dredho, gjok, se sot t' kà ardhun dita

„Mue e vedit faqen me ja zbardhë!“

BLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Sà shpejt gjogu Shkjàn e paska mrriejt!
Bukur fort Muja ju kà avitë:
M' a kà gjue n' mezdruk te hollë,
N' bark sharani paska rà:
As kerkund s' kà mujtë me ja njitë.
M' a kà gjue n' topuz te randë,
M' i kà shkue prejë njânës ânë,
As kurrkund s' kà muejt me e mârre.

Prejë shoshojt burrat janë dredhë!
Shpatë per shpatë trimat janë prë!
Der n' gjysë shpatat i shkurtojnë.
Zdrypë prejë gjokash, n' tokë kan rà,
Ata rrokas kênkan kapë,
Fort janë dredhë edhë perdredhë,
Kurrnja shoqin s' mujt me e rrxue.
A varë dielli me prarue 1).

Lavd shoshojt kreshnikët po i hjekin,
Kahë po lidhen e po siëllen,
Gjith trimniët po ja kallxojnë.
Paska qitë Behuri e i kà thânë:
„Sà shum agët, si t' i kam prë,
„Tridhet krena n' saraje i kam;
„Kputë i kam prejë trupit t' agëve“.
— Po Pendurt a di kû i kè? —
Ká qitë Muji e e kà pvetë
„Se dy çika t' i kam mârre,
Se Pendurt pa krena i kè,
N' maje t' bjeshkes t' i kam lânë“.

1) me prarue per — prendue. Dukagjin, Shatë Shosh, Nikaj, Mertür.

E kà lodhë fort fjala e Mujit.

„Tridhet Agët, Mujë, t'i kam prè,

— Prap Behuri Mujit po ja kthen —

„Dy mâ t' parve kryet un jau kam mârrë;

„Njani per êmen Dizdar Osman Aga,

„Tjetri per êmen Zuku Bajraktâr!“

Pak vano, shum s' kà vonue,

E kan ndië një gjâmë të madhe,

Si gjâmë deti qì bjen moti i lig,

Si gjâmë qiellët, kur bân rêja me shkrepë.

Jânë ndalë burrat e Muji Behurin e pvetë:

„A thue vret rêja per s' kthielltit?

„A mos jânë kto gjâmë prejë detit!“

— As nuk vret rêja per s' kthielltit,

— As nuk âsht kjo gjâmë prejë detit,

— Por jânë kullat e Behurit,

— Trandin tokën kahë po biën per dhë.

— Kûr kè ardhë para n' oborr,

— Mujin mrendë besa e kè pasë,

— Kahë t' shperthen burgun e kualve,

— Kahë t' kerkon odat e kullës,

— Kahë ja vën fitilin xhebehânes,

— E rrash me tokë Sarajet tash t' i bâna!“

Vnerin Muji fort ja paska dyndë.

Qet Behuri idhëshem e po i thotë:

„Kjosha shndosh un si kam kënë!

„Fort mâ të mira sarajet i maroj!

„N' themel t' shpiës kryet t' and un sot me e

„Shterngou, Muej, qetash po t' rrxoj!“ [hjedhë!

Mirë janë lidhë me llâna t' krahëve,

Ç' po plandosen ahave!

Ç' po dermishen krepave!

Kan hikë gjogat fushave;

Ndezet dushku i malit;

Thahet gjethi i ahit

Kahë dihasin shoqishojnë me e mârre!

Prejë livadhut shtyhen mrenda rrahit:

Aty m' ndolli i cung i zi;

Kurkund Mueji kamen s' po e shikjon;

Lamsh per tokë Mujin Shkjau e kà rrxue,

Dy duer Mujit shpejt ja kà zaptue.

Orvet t' malit Muji po u bertet:

„A thue n' gjumë kini qillue?

„Po kû e keni besën, qi m' a keni dhânë?

„Kurr mâ ngusht se sot s' jam kânë!“

Fluturim po i vjen Ora te kryet,

Ça ká qitë Mujit e i kà thânë?

— A din, Mujo, se çka t' kam pasë thânë?

— Kuej n'mejdan te diellen mos me i dalë?—

„Mirë e dië, besa, por sherri qi m' kà xânë,

„Se un kerkujë mejdan nuk i kam dà!“

Kurr mâ mirë se sot Ora s'e mson!

„Kqyre diellin!— Behurit me i thânë.

„Kûr te kthehet diellin per me kqyre,

„Doren shtjere në xhep te shmâjt,

„Aty gjë një thikë te helmatisne;

„Gati Shkjaut per n' dijshe me i ndëjë

„Tjeter ftyrën s' t' a ká pa!“

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Fluturim prap Ora n' mal kà hî.
 Sà mirë Muja kuvendit po i vjen!
 Fort mâ bukur fjalët po vjen tuj tjerrë!
 „Edhë diellin, Behur, ndalë e kimi,
 „Se qysh n' natje s' parit qi jëm kapë,
 „Kurnji gjurmë pertej mâ s' e kà bâ!
 Atherë Shkjau â sjedhë me kqyrin diellin.
 Sà shpejt Muji thiken ja rrasë n' brî!
 Dekun n' tokë Behurin e kà qitë.
 Nân tâ Muji paska metë;
 Turçe gjogut po i bertet:
 — Nen shkjà t' dekun si kam metë! —
 Kà ardhë gjogu tuj hîngllue,
 Shkjàn per tokë e kà rrotullue
 Krejt pergjakun Muji n' kamë â çue;
 Kryet me shpatë Behurit ja kà prë
 Per mustakut ja kà vjerrë n' mollë t'shalës,
 Tjetra ânë mustakut i met zharg.

* * *

N' mâje t' bjeshkës kênkà dalë,
 Tridhet agët aty m' i gjë,
 Me Halilin çikat e Behurit.

Kûr Behurit kryet ja paskan pà
 T' ligët tre vetve u paska rà.
 Kà qitë Muji edhë u lë thânë:
 „Zoti u vrafët, Agët e Jutbinës!
 „Si u shburrnuet me ditë te sodit!
 „Me e pas' pà Behurin glaië,

BIBLIOTEKA PUBLIKE
 "MARTIN BARLETI"
 SHKODER (2018)

„Shpirti, tutësh u kishte dalë!“

Kà mârre dielli per mas malesh;
Kà ndritë hâna per mas ahesh;
Mirë po e ndritë rrugen e shpatit,
Kahë percjellka do darsmorë,
Darsmorët ishin t' gjith kalorë,
Veç Halili i Mujit qi â kamsuer.
T' madhe çikat qi po kjajnë,
Hânen hyjt kan qitë e pvetë:
„Gjija rrugën s' bukres s' dheut,
Se me giasë, rrugen kà tretë!“
Sà mirë hâna po i pergjegjë:
„Jemi larg s' mund gjâ me pa,
„Se nuk janë t' bukrat e dheut,
„Por janë çikat e Behurit,
„N'mollë t'shalës s'Mujit kryet qi po i rri vjerrë.
„Kan mârre rrugen per me rà n' Jutbinë;
„Krushkë e parë jam vetë qi dritë po u bāj!
„Krushkë e dytë âsht Ora qi po u ruë,
„Ruen Halilin kama mos me i rrshitë!“

Kûr kan shkue, në Jutbinë kan ra,
T' mirë shenllekun e kan bâ,
Mâ t'mira darzmat qi m' i kan bâ,
T' mira nusët qi m' i paskan dalë!

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Gjurmime mî vepren e D. Gj. Buzukut.

D. Gj. Buzuku kje një meshtar katolik që na la berkun më të motshmin që njofim në gjuhë shqype.

I pari me e qitë kushtimin mî të kënun të kll libri kje një ipeshkëv Shqyptar i Italis në fletoren „Kuvendi“, që botohej në Romë. Edhe „Hylli i Dritës“ foli mbi ket çashtje me randsi nder Numra të vet. Këtu po duem me shtue vetem edhe ndonji fjalë atyne që kjene folë perpara prej atyne zotnive.

Dihej se gjuha shqype shkruhej shumë para D.Gj. Buzukut, masi gjurmen mund ja çojmë së pakut deri në vjetë 1332. Eugenio Vaina në „La Nazione Albanese“, Palermo 1917, çekë shtegtimin e një farë Brochard-it, vetmitar francez, shtegtim ky që ndolli në vjetë 1332, kuer mbretnote në Serbi Shtjefen Dushani. Brochard-i udhtote për dhë shëjt e, sikurse e pau vëndin t'onë kalimas, njashtë edhe kalimas flet për në në pershkrim t'udhtimit të vet; aj thotë, pra: „Shqyptarët kan një gjuhë të veçume prej latinëve, por nder libra të vet perdorojnë germat latine,“ e shton do fjalë mbi anmiqsi të shqyptarëve me Serb; e kjo pënë nuk na çuditë aspak masi parsat (principes) shqyptarë në vjeten 1300 losin për së gjalli në histori e luftojnë kundra Slavit pse dote me u pushtue token e kundra Shkjaut pse dote me ju rrye fën katolike, që aso herë ishte më e bame kanë.

Dishmija e Brochard-it është e çilët e na suguron: 1) se në 1332 shqypja e jonë ishte e shkrueme; 2) se ishte shkruë me germa latinishte, sikurse sod; 3) se në ket gjuhë kishte libra.

Edhe Arnold von Harff: „Die Pilgerschaft, des Ritters Arnold von Harff, Köln,“ botue prej Dr. E. Groote, Köln 1860 në vjetë 1496-9 na flet mbi gjuhë të shqyptarëve në një fjalorth. Gjuha shqype kje shkruë qysh motit e germa latine kjene perdorë qysh

heret fort, ndoshta derëse llihtë u perpoqen me Romakë.

D. Gj. Buzuku ë shtypi librin e vet në v. 1555, d. m. th. 76 vjet mbasi u lëshue Shkodra (26. I. 1479 u nenshkrue pajtosi, me 25 Prill dolne gjytetasit me ushtri) ë Marin Barleci në Venedik në v. 1504, d. m. th. 25 mas të ramit të Shkodres.

Emni Buzuk është emen shqyptâr, por sod nuk ndihet mâ kurrkund; msuesi i em Kolë Zezaj më suguron se në Sarajevë kje-ne deri vonë asish qi u thirrshin Buzuk (1) e vetë dishmojshin se ishin fisit shqyptâr, por sot janë slavizue fare. Me shum gjasë, pra, D. Gj. Buzuku është një nder të hikun mizoris tyrke; një bashkëvllë i ti këndon epopën e një komit e të një Mbretit mâ të madhit shqyptâr, e D. Gjon Buzuku e qiti librin e vet qi mos të harrojshin të hikunit me u lutë shqyp.

Ku gjindet libri i D. Gjon Buzukut? Kuer në v. 1919 duel në fletoren e Romës „Kuvendi“ drejtue prej z. Sotir Gjikkës, lajmi permbi vepren e çmueshme, i nenshkrue mi gjindej tuj bâ këndimet e veta në Kolegjen „Propaganda Fide“. Tashti Emzot Skiro, n'at artikullin e vet na kallxon se kâ në dorë një kopje të dorëshkrimevet të berkut të D. Gjonit e se kjo kopje i kje çue A. Gjergj Guzzeta-s shi prej një Alumnit të Kolegjes së Propagandës, një i Gjakovas, Gjon Kazazi. Rrjedhte së vedit se një copë e librit të D. Gjonit do të gjindej në Kolegjë të Propagandës.

Mora e dhaçë me dashamirin t'ëm D. Gjon Bisakun, qi sot sherben si meshtâr nder rrethet e Prizrendit, e aj, tuj kë në pjestâr n'at Biblijotekë, gjat edhe katologjët e sajë. Qe çka thotë katalogu: „Catalogus I. Libr. Collegii Urbani de Propaganda Fide. Caput 3. Liturgie Occidentali Nr. 3. Liturgie di differenti paesi Nr. 924. — Messale Albanese tradotto dal latino dal Sigr. Giovanni Busuchu (Buzuku) l'anno 1555.“ Por hec e gjeje tash. Në Biblijotekë të Kolegjes, ku u gjet fjalori i Barleci gati tërë tërë e marue, ku gjindet Mësimi i Krishtë në i Budin e libri i arët „Koncili i Ar-

(1) Në vjetë 1887 Provincjali i Provincies Franciskane në Rozne thirrej A. Andreas Buzuku i cilli dishmote se gjyshi i ti ishte kë në shqyp. Kqyr per vertetim edhe të perkohshshmen franciskane „Zani i Shna Ndout“ Vj. VIII, 1920, Nr. 1, fq. 52. — Oroë e Redakcionit.

bënit“ (botue në v. 1706) etj., së kje pûnë me gjetë vepren e D. Gj. Buzukut. Atbotë u perpoqa me drejtorin e Bibljotekës së Kongregacionit z. Antonio Castellucci meshtâr; ky më çoj n’ „Archivio“ kû pësh një lpiz të mushne fund e maje me dorëshkrime nen titullin „Albania“; u solla neper lpiza tjera e nuk mund të gjeta gjâ. Së mbramit D. Antonio Castellucci më tha, e letren e tî e kam me vedi: Kam gjetë shum Mesale e Brevjarë shqyp, por fort mâ të rî se aj qi më lypë. Ndoshti libri qi çekë në leter ishte i Muzeut Borgjan (Museo Borgjano) e prandej sod (me 11. XII. 1919), gjindet në Vatikan. Dola me kerkue per kta mesalë e brevjarë shqyp, por, çka me pâl nuk gjeta tjetër veç një thes mesalish glagolitikë, (sl. e moçme qi rrôn vetem në liturgi) e u dava me’i grusht mîza ... e Muzën Borgjan nuk mund e ndoqa kurrë në Vatikan e më pikote zëmra gjak tuj pà Shqyptarë mâ të ngaëshem se un të cillët, në vënd qi me punue per historin e komit, e shkojshin ditën tuj rrahë ujë në havan e tuj perçapë politikë në „Hotel Russie“ e tuj rrue, pa e bâ kurrnji punë të marë per komë, njata frang ari qi Shqypitari i Shqypnis u late e i kjate.

Por prap se prap më rà me u ngushllue ke paçë rasë me hetue mâ vonë se aj mesal shqyp ishte në Bibljotekë Vatikane, kû s’ e lot gjâ, pse edhe një meshtâr ruten, emnit Krajevskj, Bibljotekâr në Bibljoteken Vatikane, më shka më thote, e gjet. Por edhe në mos e pasët gjetë aj, âsht dam per ne mos me u vû me e kerkue e me e pershkrue besnisht e mandej edhe në mos mundshna me e shtypshrue privatisht, kemi Ministrin e Arsinit e cilla, sa shperblien auktorë të rî per libra qi shum herë së meritojnë as me i permëndë kush, të shperblejë të moçat si Bogdanin, Buzukun, Bardhin, Koncilin e Arbenit etj. qi sot nuk shifen mâ kund: t’i botojë rishtas, se kishte me fitue mirënjoftjen e marë komit.

Së mbramit po më kandet me shtue edhe një oroe. Libri i D. Gjon Buzukut, ashtû si e ka kopën në dorë Emzot Zef Ski-

ró, ka mângut disa fletë; kishte me u dashtë, pra, qi mos të shty-
pej pa u gjetë origjinali, qi, n'u gjetët (sikurse jemi gati krejt të
sigurtë) ja hupë vleren kopjes së gjymët e të hollat e mbledhuna
kishin me u prishë kot.

Qelëz, 2. X. 24.

N. Gazulli, M.

LAJME.

Rrokull botës.

Sharmatim: Kjo është fjala qi, nisë prej areopagut të Li-
dhjes së Komeve, u përhapë në kto ditt e mrame në kater ânët e
botës e kje si një lecim për zëmra të ndrydhuna prej drojet të
luftës, masi në kater ânët e botës, më çka shifet, kazani vlon e
vlon aq sa me ju dashtë nierit me drashtë se do të mûnd vije për-
njimend prap ajo ditë në të cillen popujt mund t'a shofin vedin
edhe një herë kapërthye në ndonji luftë e cilla, po shperthej, për
rrezik, na e mërr mendja se s' ka me kënd aq e gjatë sa lufta
botnore e kalueme, por sugurisht m'at mizore. Sharmatim! Fjalë e
bukur kjo, por, për kahë pûna, kishim me dashtë me pvetë: a je-
mi kund në të? Numrat, thonë, janë gjatë e merzitshme, por numrat
edhe flasin, janë një nder provë m'at të kjartat e prandej k'at po u
rreshtojmë lexuesave t'onë vetem një disa, qi të mund kuptojnë
disi, mostjeter, se kû gjindet Europa me sharmatim të vetin.

Germanija pat në 1914 një ushtri pagjet 780.000 vetësh
me 633 bateri të letat, 100 të randa e 232 ajroplanat. Sot ka 100.000
ushtarë, 72 bateri të letat, kurrnji të randa, kurrnji ajroplan e ve-
tem 1123 mitraljoza të lët e 792 të randa.

Franca pat në 1914 një ushtri pagjet 762.000 vetësh —
pra pak gjatë m'at pak se Germanija, sado qi kishte 20 milion shpirt
m'at pak. E pat mandej edhe 105 bateri të letat e 148 të randa, me

132 ajroplana. Mandej kishte ushtrinë e zezakve që kapej në 120.000 vetë. Se deri në sa mund kapet sot kjo ushtri, nuk dihet. Ushtrit bash franceze të sotshme kapen në 785,924 vetë me 328 bateri të randa e 478 të leta, 1370 ajroplana, 5806 automobila lufte, 28.600 mitraljoza të lët e 10.500 të randë.

Polonija ka sot një ushtri 250.000 vetësh, me 322 bateri të leta e 99 të randa, 220 ajroplana, 160 tanks a automobila lufte e kundër një 5500 mitraljoza të lët e 5280 të randë. Polonija është tuj u gatue me shtue edhe 5 brigada ushtri kahë kufijt e vet.

Çekoslovakija man 200.000 ushtarë me 207 bateri të leta e 114 të randa, 500 ajroplana, 60 automobila lufte e rrumbull 2500 mitraljoza të lët e 1500 të randë.

Serbija e hershme Slavija e jugut, që në vjetë 1914 kishte në pagjë një ushtri 80.000 vetësh me 61 bateri të leta e 9 të randa, sot njehë 130.000 ushtarë me 159 bateri të leta, 72 të randa 70 ajroplana e kundër një 2600 mitraljoza të lët e 100 të randë.

Austrija ka sot vetem 21.000 ushtarë me 26 bateri të leta, kurrinji të randë, asnjë ajroplan, asnjë automobil lufte e vetem 756 mitraljoza të lët e 378 të randë.

Ungaria e Bulgarija janë edhe këto, për kahë t'armatisunt, në një gjëje si Austria.

Rumanija për kundër, që në vjetë 1914 pat 98.139 ushtarë, me 140 bateri të leta e 2 të randa, sot man më kamë 125.000 ushtarë, me 234 bateri të leta, 162 të randa, 150 ajroplana, 84 automobila luftet, 4000 mitraljoza të lët e 2000 të randë.

Belgji, që në fillim të luftës botnore pat 60.000 ushtarë, sot man 79.500 e ka, në vend të 41 baterive të përparshme, 96 të leta e 32 të randa. Ajroplanat kjene asokohe 46, sot janë 257. Duen shtue mandej edhe 150 automobila luftet, e rrumbull 3500 mitraljoza të lët e 1400 të randë.

Italia pat 313.000 ushtarë, 20 bateri e kurrinji ajroplan kohen e pagjës për luftet botnore. Sot ka 250.000 ushtarë, urdën fashiste përba për 400.000 vetësh, 279 bateri të leta, 144 të ra-

nda, 75 ajroplana, 100 automobila luftet, e kund nja 6000 mitraljoza të lèt e 3000 të randë.

Ingilterra qì në vjetë 1914 pat 120.000 ushtarë, posë urdivet territorjare qì kapeshin në 250.000, ka sot 156.000 ushtarë e 187.000 vetë n' urdit territorjare. Baterit prej 77 të leta e 6 të randa u shtuene e u bane 82 të leta e 30 të randa. Numri i ajroplanave kapej at herë në 20, sot është 650. Vënë mandej 300 automobila lufte, 4000 mitraljoza të lèt e 2000 të randë. Tash është tuj u gatue një tjetër shumim ajroplanash, pse Franca kà një numër më të madh.

Amerika në vjetë 1914 pat një ushtri 91.461 vetësh e 121.743 të një tjetrit organizim qì thirret milicë. Sot numri i parë ka hypë në 120.000 e i dyti në 163.261. Në vënd të 36 baterive të leta të vjetës 1914 sot kà 108 të leta e 108 të randa. Aso kohe kurrnj ajroplan, sot kà 600, një numër të pacaktuem mitraljozash të lèt e 1344 të randë.

Të ja lshojmë në marim një sý edhe Rusi. Kjo vjeten 1914 pat një ushtri 1, 385.000 vetësh, me 540 bateri të leta, 24 të randa, pa kurrnj ajroplan. Sot ushtria qì është më kàmë kapet në 725.000 vetë me 196 bateri të leta e 121 të randa, 500 ajroplana, 100 automobila lufte e kund nja 6500 mitraljoza të lèt e nja 6000 të randë.

Ktù, prej mungeset të vendit, po rreshtojmë disà ndoll më në shëj. Në Francë, reaksioni kundra kercnimit të një salvimit rreligjioz vijon. Praplama e Kardinallit Andrieux kje spjegue si një kushttrim lufte, por nuk është tjetër veç se një fortim për ata qì duen me rrokullisë themelet e moralit e të rreligionit. Heriot e ka pûnen mjaft nder spilca. Në Germani Kanceljeri është tuj bà ç' mos për me perbà një koalicion të madh qì të përshijë nacionalist e socialist, por kot e puna kje me marue në shgatrim të Reichstagut. Në Marok spanjollët janë tuj qëndrue mjaft mirë, por duken të merzitun e kishin më dëshirë një godi me kunder-shtarë. Në Kinë lufta njehet për e marue me qysh se u pushtue

Shangai. Fitimi kje i qeveritarëve. Prej Hegiaz lajmojnë të ramt e Mekës në dorë të Vahabitve, të rrxuemt e mretit Hysein, qi ka hikë s'dihet se kahë me harem të vet e proklamimi per mret i princit trashigimtar qi muer emnin Ali I. Në Georgie vijojnë luftimet. Mizorit e ushtrive bolshevike shtohen. 10.000 georgian u trenen në Siberi.

Itali. Mas numrimit të popullsis, qi u krye në kto dit, nder 9194 Bashki t'Italis kan: Napoli 770.900, Milani 701.000, Roma 663.000, Torini 499.800, Genova 304.000, Firenze 247.000, Palermo 393.000. e Venediku 165.000 banorë. Prej të njehunit të popullsis nder vendet e pushtueme u pa se në „Venecja Tridentina“ (Tiroli i Jugut) ka 669.700, Goricia e Gradiska 262.400, banorë; nder pjesë të Kärnten e Krain, qi i rane Italis 64.688, në Triestë e Istrje 558.000, në Volosca e Abacija 351.000, e në Zarë 18.000 banorë. Numri i marë popullsis në gjith Italin kapet në 39.943.500.

Jugoslavi. Lajmohej prej Rome me 4 Tetuer se Papa ka emnue Arqipeshkev në Belgrad Franciskanin A. Rfaelin Rodiq, i cilli deri tash pat kënë Marshtrues apostolik i Banatit. Æsht ky mâ i pari Arqipeshkev i kti gjytet, Sado qi të ndertuemt e Arqipeshkvis pat kënë paraqitë qysh kohen e konkordatit në vjetë 1914, emnimi i Arqipeshkit vanoj per shkak t'luftës botnore. Në Shkup, qi s'është mâ Arqipeshkvi, u emnue per Arqipeshkev një Lazarist, A. Gnisovek.—Krizi në ministri ka marrë shkase aq t'egrasa, ndoshta, pa dalë ky Numer, kemi me ndi të ràmte e gabinetit Davidoviq. Partija e Radiq-it, sado qi s'i është largue qeveris, gjithnji s'ka pranue tri ministrin qi i kjene paraqitë e Jovanoviqin, kryetarin e deritashem të Shkupines e man por kunder-shtarin e politikës së sajë barabar si Pasiqin e Pribiçeviqin. Ka nisë prova e një blokut, si mund shifet prej fletorëve „Nova Posta“ e „Demokratia“, por Radiqi në një bisedë të veten ka dishmue çiltas se po filluene të perpjekunat me radikal, Kroatt kishin per t'i kputë njëherë e pergjithmonë marrëdhënjat me Belgrad e po

duelen shpuet të gjitha mjetet, Radiqi tha se do të shperthete revolucioni, qi është, janë fjalët e tija, nji e keqe më e vogel se robnija. — Me 8 Tetuer i erdh Drejtimit t' onë kÿ lajm prej Belgradit: Me 1 Tetuer të k. v. nisë botimin „Belgrader Zeitung“ si e vetmja fletore e perditshme në gjuhë të huajen në Belgrad e si i vetmi Organ i Balkanit në gjuhë germanishte. — Ministri i luftës general Hadjiq hoq dorë prej zyrjet me 8 të kti moji. — Lajmet e mrame na napin shkas me besue se gabeti Davidoviç ka me metë më kamë, me ndrrime nder ministra tjerë, por tuj perjashtue Radiq, Pribiçeviq e Pasiq.

Turki. Fletoret të gjitha komentojnë mirë lajmin per të çilun të shkollave private, majtë prej rregulltarësh në Turki. Xânsat qi i ndjekin kto shkollë kapen në njizetmî. S'ka kurrfarë dyshimi se meritimi i të zgjidhunit aq të marë të ksajë çashtje i perket vepres së palodhshme të t' Emzot Dolci-t, i derguem i Selis Shêjte. Nder shkollë kan me u vû kryqat e fuguret si perparandej ashtû edhe mas sodit. — „Daily News“ mërr lajme jo të mira per kahë kufini i Irak-ut. Turqt jo veç se nuk kan mârrë në kujdes noten britanike per të larguem t' ushtris, por kan çue fuqi të reja kahë Mossul. Gjêja shkon tuj u bâ perherë më e rrezikshme.

Bibliografi.

Kan mrrijtë në Drejtim t' onë:

1. **Belgrader Zeitung.** — Beograd — Shtypshkroja „Vreme“. E vetmja fletore e Beligradit në gjuhë të huaj e i vetmi organ i Balkanit në gjuhë germanishte. Pajtimet per tre muej 240 dinarë. Drejtimi: Beograd, Terazije 7.
2. **Statuti** i Komunitetit Bektashian shoipar. Vlorë, Shtypshkronja „Vlora“, 1924.

Hylli i Dritës

del me 15te setcillit muej.

Pajtimet e Dorshkrimet i drejtohen Drejtimit të së Perkohshmes —

— „Hylli i Dritës“ — Shkoder, Rruga e Shën Andout Nr. 14

Çmimi i pajtimit:

Per Shkoder: Fr. ar 10. — Me postë: 11.

👉 Nji Numer: Kr. 2.50 👈

Gerant i gjegjshem: KOLE TOPALLI.

Me lëje të të Parve.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETT
SHKODER (2018)

Nji perfaqësim

per motocikleta market nderkomtare i
paraqitet njaj perfaqësuesit qi të jët
i zoti per produkcjon.

Të paraqitunat nen çifren

„Amerikan P. A. 137“

tu Rudolf Mosse, Prag. II., Palais Ko-
runa, Tshechoslovaquie

**Në Shtypshkrojen Franciskane
në Shkoder
punohet mirë, shpejt e lirë.**

Libra per t' u shitë.

Gomari i Babatasit — Mrizi i Zënave
— Fabiola — Gjeth e lule janë kater vepra të
cillat kishte me u dashtë mos të mungojshin në kurr-
nji bibljotekë shqyptare. Drejtonju Shtypshkrojes
Franciskane në Shkoder.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETTA
SHKODER 12078